

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Nicol Janočková, Ján Ka-
čala, Anna Marićová, Sibyla Mis-
lovičová, Jozef Mlacek, Slavomír
Ondrejovič, Matej Považaj, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

PUKANEC, Martin: Sú pomenovania <i>župa</i> a <i>župan</i> slovenské?	193
VANČOVÁ, Iveta: Významy a použi- vanie niektorých predponových slo- vies so základom <i>korčuľovať</i>	198

DISKUSIE

ČERVENĚ, Ivan – ŽIGO, Pavol: Vzťah termínov <i>recipročný</i> – <i>recipkový</i>	202
---	-----

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladom ná- zvov obcí a miest (40)	207
--	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

ŽIGO, Pavol: Aj miestne názvy po- chádzajú z prameňa rodnej reči	216
---	-----

ROZLIČNOSTI

<i>Passau</i> či <i>Pasov</i> ? K. Kálmánová .	225
--	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Kurzy na využívanie databáz Slovenské- ho národného korpusu. K. Gajdo- šová	227
Aký bol 21. ročník celoštátnej súťa- že s medzinárodnou účasťou <i>Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko</i> . D. Šimunová	229
Monografický príspevok k výskumu ontogenézy reči. J. Kesselová ...	233

SPYTOVALI STE SA

<i>Tienič. D. Guričanová</i>	237
<i>Iónové nápoje, nie iontové nápoje.</i> S. Mislovičová	238

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (38). L. Ocetová	240
Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4). M. Považaj	247

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

<i>V džínsach alebo v džínsoch?</i> I. Van- čová	253
<i>Sneh, snežný a snehový.</i> I. Vančová	253
<i>Zavináč – sled', pes, ale i chvost.</i> K. Kálmánová	254
<i>Oziabajú ma nohy, omíza nos.</i> I. Van- čová	255
Ste či nie ste „cool“? K. Kálmánová	255
<i>Zdravotný brat?</i> I. Vančová	256

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 47, 2013, č. 4 (9. 9. 2013). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávkvy a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2013

Cena 1,20 €

Sú pomenovania župa a župan slovenské?

MARTIN PUKANEC

Nedávno sa na pôde Národnej rady Slovenskej republiky diskutovalo o tom, či by sa samosprávne kraje na území Slovenskej republiky nemali premenovať na župy a ich predsedovia na županov, keďže označenia *vyšší územný celok* a *predseda vyššieho územného celku* sa vo verejnosti neujali. Podľa tvrdení istých poslancov NR SR sú slová *župa* a *župan* praslovenského pôvodu, sú to „slovenské výrazy“ a nie sú prevzaté z maďarského jazyka. To, že tieto dve slová nepriniesli Maďari, je už dnes mimo akúkoľvek odbornú a zrejme i neodbornú diskusiu. Otázka pôvodu daných výrazov je však pomerne komplikovaná. Podrobnejšie sa nimi v poslednom čase zaoberal najmä český etymológ B. Vykypěl (pozri 2004, s. 133 – 166).

Prvá otázka je, čo bolo skôr, teda či *župan*, či *župa*. Bolo odvodené slovo *župa* od slova *župan* alebo slovo *župan* od slova *župa*? Druhá otázka je: sú tieto dva výrazy vôbec príbuzné? A s ňou súvisí podotázka, či neexistoval výraz **župa* (1), ktorý bol príbuzný so slovom *župan*, a výraz **župa* (2), ktorý so slovom *župan* nesúvisel. A až potom, resp. popritom si môžeme položiť tretiu otázku, a to odkiaľ tieto výrazy pochádzajú.

Na otázku, čo bolo skôr, teda či *župan*, či *župa*, neexistuje jednoznačná odpoveď, aj keď intuitívne si môžeme myslieť, že je na prvý pohľad jasné, že výraz *župan* pochádza od slova *župa*. Najst' však ana-

logický slovotvorný postup nie je ľahké a navyše slovo *župa* nie je doložené v klasickej staroslovienčine, ale až v ruskej cirkevnej slovančine, kým výraz *župan* zo staroslovienčiny poznáme, a to už z 2. polovice 9. storočia, v polovici 10. storočia ho spomína Konštantín Porfýrogenet, ale najmä je doložený v roku 777 ako *iopan* v Tassilovej listine (pozri Vykypl, 2004, s. 143).

Preto sa významný poľský etymológ A. Brückner (pozri napr. 1985, s. 667 – 668) domnieval, že praslovanské **županъ* bolo prevzaté z turkického, avarsko-protobulharského prameňa a *župa* je až sekundárne pomenovanie. Existujú štyri doklady slova v tzv. protobulharských nápisoch: *zōpan*, *zoupan* a dvakrát *zoupanos*. Ako hovorí B. Vykypl, datovanie dvoch nápisov je nejasné, dva pochádzajú z doby chána Omurtaga (814 – 831), keď už možno predpokladať určité zrastanie slovanskej a bulharskej vládnucej vrstvy, a teda nemožno jednoznačne určiť, či je slovo protobulharské alebo slovanské. Tak *Σηβην*, ako aj *Χσουνος*, ktoré sa danými výrazmi rozvíjajú, sú však neslovanské mená, z čoho môže vyplývať, že najvyšší župani boli Protobulhari. Okrem toho sú dva doklady na zlatej čaši z pokladu nájdeného pri meste Sânnicolau Mare (maď. Nagyszentmiklós): *zoapan* a *zōapan*, ktoré možno datovať do 9. storočia, hoci nie je isté, či je nápis avarský, alebo dokonca či nejde o osobné mená (pozri Vykypl, 2004, s. 149 – 150). O starobylosti slova *župan* svedčí aj výpožička *jupân* „pán“ v starej rumunčine, ktorá mohla byť prevzatá aspoň už v 6. storočí (?), pretože v rumunských výpožičkách zo slovančiny sa *a* pred *n* na *i* nemení (pozri Vykypl, 2004, s. 143).

Proti názoru, že výraz *župan* je starší ako *župa*, však možno vzniesť ľahko námietku a zmiest' ho zo stola, pretože výraz *župan* nie je všeslovanský, nevyskytuje sa vo východnej slovančine, kým výraz *župa* všeslovanský je. To je naozaj silný argument v prospech tvrdenia, že výraz *župan* pochádza zo slova *župa*. Možno sa mu však ľahko vyhnúť, a to tým, že odpovieme na našu druhú otázku (sú tieto dva výrazy vôbec príbuzné?) záporne a budeme tvrdiť, že ak výraz *župan* nie je vo východnej slovančine, pôjde o avarskú výpožičku, pričom výraz *župa* je iného pôvodu a s daným výrazom nesúvisí.

Výraz *župan* by teda bol síce praslovanského pôvodu, a teda aj, povedzme, domácom pomenovaním, no do prasloviančiny by sa dostal z avarského jazyka, kým výraz *župa* by bol nielen praslovanského, ale

aj indoeurópskeho pôvodu, súvisel by napríklad s gréckym γύπη „orlie hniezdo, dutina, diera“, avestským *gufra-* „hlboký, skrytý“, staroindickým *guptás* „skrytý“, novohornonemeckým *Koben* „chliev“, anglickým *cove* a tak ďalej (pozri Vasmer, 1986, s. 65 – 66 a i.). Š. Ondruš (2000, s. 131) však upozorňuje, že ani etymológovia grécisti tieto slová nespájajú so slovanským *župa*. Ponúka výklad z indoeurópskeho slovesného základu **geu-*, praslovanského **žu-* „sekať, rezať“, až neskôr vraj „sekať, rezať zubami, žuť“, čo má súvisieť s jednotlivými významami „kraj, okres“, tak i *kraj* súvisí s *krájať* a *okres* s *kresať*, a touto motiváciou sa dá vysvetliť aj význam „jama“.

V južnoslovanských jazykoch je totiž sice apelatívum *župa* vo význame „územie, ktoré spravuje župan“, „kraj, krajina“ a pod., no napríklad v poľštine je to najmä „baňa“. A v staroslovenčine je doložená odvodenina slova *župa*, ktorá môže poukazovať na jamu, a tou je výraz *župište* „hrob“. Tento výraz však môže výklad Š. Ondruša aj ostatných bádateľov značne spochybňovať. Slovo *župište* totiž znamená doslova „miesto, kde je župa“. V praslovanskej dobe sa, samozrejme, už aj pochovávalo, ale predsa sa oveľa častejšie vyskytovali iné hroby, ako sú jamy. Zvyčajne bolo telo mŕtveho spálené na nejakom žiarovisku alebo samostatne a spálené zvyšky sa zasypávali na zemi mohylou alebo sa dávali v nejakej nádobe na vyvýšené miesto (J. Rejzek vo svojom slovníku [2001, s. 752] uvádza staroslovienske *župište* s významom „hrob, mohyla“). Keď teda budeme rozmýšľať o takomto hrobe, v ktorom by sa mala nachádzať akási župa, dostávame sa k vysvetleniu, že *župa* musí znamenať buď „popol; (ohorené) kosti“, alebo je to skôr niečo nehmotné, keďže je všeobecne známe, že na hroby sa ešte dlho po zániku pohanstva kladlo jedlo, aby sa nejaká tam prebývajúca duša najedla. Navyše praslovanské **grobъ* znamená „vyhrabaná jama, hrob“, praslovanské **dolъ* je „jama vykopaná v zemi, hrob“, v slovenčine sa na označenie hrobu používa aj kontinuant praslovanského **jama*. Nebol teda nijaký dôvod volať hrob *župište*, t. j. miesto, kde je jama, hrob by bol býval jednoducho *župa*.

Asi najznámejší etymológ v dejinách českej či československej jazykovedy V. Machek rieši otázku pomenovaní *župa* a *župan* spôsobom, že praslovanské **župa* spája so starohornonemeckým *gawi*, *gewi* (dnes nemecké *Gäu* „župa, okres, kraj“) i s latinským *pāgus* „župa, okrsk, obec“,

ktoré malo vzniknúť prešmyknutím, pričom všetky tri názvy môžu byť podľa neho prevzaté od staršieho predindoeurópskeho obyvateľstva, čoho dôkazom mu je nezhoda samohlások a prešmyknutie spoluhlások v latinčine. Pán župy bol *županъ, čo je buď haplológia z *župy panъ, alebo je tu prípona -anъ zodpovedajúca latinskému -ānus v *Romānus* a pod. (pozri Machek, 1971, s. 731). V. Machek však nerieši poľský význam „baňa“ a nevysvetľuje ani župišče a navyše slovo panъ asi viac problémov prináša, ako rieši.

Už V. Uhlár upozorňoval, že na Slovensku nie je výraz župan vôbec doložený. Doložené je iba osobné meno *Martyn Schupan de Magna Kotchosschow* v Žilinskej knihe k roku 1423, k roku 1403 je však tá istá osoba spomenutá ako *Martin Span* (porov. Blanár, 1964, s. 128). *Historický slovník slovenského jazyka* spomína ešte z 15. storočia šarišského župana *Mathiass z Kneziczsspan a heitman na Sarus*, ďalšie doklady sú zo 16. – 17. storočia (pozri HSSJ, 2000, s. 653). V. Uhlár predpokladá, že apelatívum *špan* na Slovensku a aj na širšom stredoeurópskom území je staršie ako slovo župan a slovo župan sa dostalo do vrstvy právnických termínov až v 19. storočí za štúrovcov (pozri Uhlár, 1972, s. 297, 300). S druhou časťou tvrdenia možno určite súhlasiť, treba však povedať, že *špan* mohlo vzniknúť zo *župan*. Tituly sa totiž bežne skracujú, tak sa skrátilo české *šlechtična* na *slečna*, latinské *dominus* na španielske *don*, latinské *domina* na francúzske *dame*, starohornonemecké *heriro* na nemecké *Herr* a tak ďalej. A takto sa zrejme skrátilo aj praslovanské *županъ (s prízvukom *župánъ) na špán (zo slovenského špán „pán“ vzniklo potom maďarské *ispán* s predsunutým *i-* ako *škola* → *iskola* a pod.; slovinčina a chorvátčina mali v danom význame župan, takže sú menej pravdepodobnými kandidátmi na poskytnutie výpožičky), no a neskôr aj na pán u západných Slovanov, kým východní a južní Slovania majú namiesto toho *gospodъ*.

V etymológii vo všeobecnosti platí, že ak nemožno nájsť uspokojivý výklad z domácich jazykových zdrojov, skúmaný výraz pravdepodobne predstavuje výpožičku. Nie je celkom zrejmé, čo myslia príslušní poslanci Národnej rady Slovenskej republiky pod termínom *slovenské výrazy*, ale pomenovania župa a župan sú praslovanského pôvodu. Treba tu však zrejme počítať aj s pôsobením iného jazyka v praslovanskej dobe. Otázka pôvodu

výrazu *župa* ostáva otvorená a aj to, či boli dva výrazy *župa*, teda *župa* (1) „jama“ a *župa* (2) „kraj“. Určite však minimálne apelatívum *župa* „kraj“ muselo súvisieť s pomenovaním *župan* „pán župy“, hoci nie je isté, ktoré z týchto pomenovaní je staršie. Či už vzniklo slovo *župa* zo slova *župan*, alebo to bolo naopak, s najväčšou pravdepodobnosťou tu musíme počítat s pôsobením iného jazyka, ako je praslovančina. Ak teda praslovanský pôvod výrazov znamená, že ide o „slovenské výrazy“, resp. na to, aby niečo bolo „slovenským výrazom“, stačí, aby slovo ako neologizmus zaviedli do slovenčiny štúrovci, čerpajúc z iného slovanského jazyka, pomenovania *župa* a *župan* sú slovenské. Praslovanský výraz **županъ* sa však v najstaršej slovenčine zrejme skrátil na *žpan* a po asimilácii sa zmenil na *špan*, takže by sa možno z daného uhla pohľadu malo diskutovať aj o terminologickej možnosti *špán* a *španstvo*.

LITERATÚRA

- BLANÁR, Vincent: K hodnoteniu jazyka Žilinskej knihy. In: Jazykovedný časopis, 1964, roč. 15, č. 2, s. 116 – 136.
- BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna 1985. 808 s.
- HSSJ – Historický slovník slovenského jazyka. V. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 2000. 692 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1971. 868 s.
- ONDRUŠ, Šimon: Išpán – pán – župan. In: Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 2000, roč. 4 + 116, č. 12, s. 129 – 134.
- REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.
- UHLÁR, Vlado: Príspevok k dejinám slovnej zásoby slovenčiny: špan, župan, pán, kmeť. In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 5, s. 296 – 304.
- Vasmer – VASMER, Maks: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. II. E – Muž. Moskva: Progress 1986. 852 s.
- VYKYPĚL, Bohumil: Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích. Etymologie jako pomocná věda historická. Brno: Masarykova univerzita 2004. 238 s.

Významy a používanie niektorých predponových slovies so základom korčuľovať

IVETA VANČOVÁ

Rozširovanie slovnej zásoby v oblasti športu – v športovej publicistike aj v športovom (rozhlasovom a televíznom) komentátorstve je a aj v minulosti bolo prirodzeným javom. Už v roku 1981 Ivan Masár v Kultúre slova charakterizoval jazyk športovej publicistiky nápadnou, štylisticky diferencovanou slovnou zásobou a jej ustavičným rozhojňovaním (Masár, 1981). V posledných desaťročiach vzrastá záujem o túto oblasť využívania voľného času a vďaka pribúdaniu mediálnych zdrojov, ktoré sa venujú športovému daniu (dnes už to nie sú len klasické médiá, ako tlač, rozhlas a televízia, ale aj nové elektronické zdroje, napr. webové portály), zvyšujú sa možnosti poskytovania a získavania informácií. Pri sledovaní športových prenosov a čítaní športových komentárov pozorujeme vznik nových výrazov, a to nielen preberaním z iných jazykov. Nové slová sa často tvoria aj z domácich základov a uplatňuje sa aj polysémantizácia existujúcich výrazov.

V príspevku sa sústreďíme na významy a používanie niekoľkých predponových slovies, ktoré sme zaznamenali v textoch venovaných ľadovému hokeju. Ide o slovesá *prekorčuľovať*, *odkorčuľovať* a *vykorčuľovať* utvorené zo základového slovesa *korčuľovať* vo význame „pohybovať sa na korčuľoch“ (Slovník slovenského jazyka /ďalej SSJ/, 1. zv., 1959; Krátky slovník slovenského jazyka /ďalej KSSJ/, 2003; Slovník súčasného slovenského jazyka, 2. zv., 2011).

1. Sloveso *prekorčuľovať*

Sloveso *prekorčuľovať* sa neuvádza v súčasných ani v starších slovenských výkladových slovníkoch. Vzhľadom na schopnosť predpony *pre-* vyjadrovať v spojení so slovesami rozličné významy (porov. SSJ, 3. zv. z r. 1963) aj sloveso *prekorčuľovať* sa používa vo viacerých významoch. Ide o tieto významy:

1.1. „dostať sa, prejsť na korčuľoch z jednej strany na druhú, okolo niečoho“, napr. *prekorčuľovať ľadovú plochu*, *prekorčuľovať obranné pásmo*; *lybojoval si puk*, *prekorčuľoval celé klzisko a dal gól*. – *Prekorčuľoval okolo obrancov hostí popri ľavom mantineli a skóroval*. – *Zetterberg pre-*

korčuľoval poza bránku a namiesto prihrávky volil strelu. (Všetky doklady použité v tomto príspevku sú z textov v Slovenskom národnom korpuse.) Predpona *pre-* v slovese *prekorčuľovať* vyjadruje „smerovanie deja z jednej strany na druhú alebo krížom cez niečo“ podobne ako v slovese *prejsť* s významom „dostať sa pešo z miesta na miesto; chôdzou sa premiestniť“ (SSJ, 3 zv., 1963; KSSJ, 2003), napr. *prejsť cez cestu*, alebo v slovese *preplávať* „plávaním sa cez niečo dostať“ (SSJ, 3 zv., 1963; KSSJ, 2003), napr. *preplávať rieku*;

1.2. „prekonať ostatných v korčuľovaní“ (tento význam je v športovej publicistike častejší), napr. *prekorčuľovať súpera*; *Rusi Čechov prekorčuľovali*. – *Rýchlosťou síce dokázal prekorčuľovať protihráčov, ale jeho prieniky neboli nebezpečné*. – *Súper nás prekorčuľoval a zaslúžene nám strelil góly*. –, alebo „zahrať lepšie, dynamickejšie hokej a zvíťaziť“, napr. *Prehrávali sme, ale naďalej sme hrali svoj hokej a nakoniec sme súpera prekorčuľovali*. – *Bielorusi majú veľa hráčov, ktorí sú veľmi šikovní a dokážu využiť každú šancu. Vyhovuje im široké klzisko. Rovnako však aj nám, napokon sme ich prekorčuľovali a získali dôležité body*. Predpona *pre-* v slovese *prekorčuľovať* vyjadruje význam „nadobudnutie prevahy nad niečím alebo niekým“ (SSJ, 3. zv., 1963) alebo „prevýšiť silou alebo určitou vlastnosťou činnosť“ (Sekaninová, 1980) podobne ako v slovese *premôcť* s významom „silou prekonať; nadobudnúť prevahu nad niekým, niečím“ (SSJ, 3. zv., 1963; KSSJ, 2003), napr. *premôcť nepriateľa*, alebo *prekonať* vo význame „nadobudnúť prevahu, zdolať“ (SSJ, 3. zv., 1963; KSSJ, 2003), napr. *prekonať prekážky*;

1.3. „stráviť korčuľovaním“, napr. *prekorčuľovať zápas*; *Fíni mohli zápas s USA zabaliť už po prvej tretine, ktorú prehrali 6 : 0* [vhodnejšie 0 : 6, pozn. autorky]. *Ďalších štyridsať minút už oba tímy prakticky iba prekorčuľovali*. – *Zimu prekorčuľoval na zamrznutom potoku*. Tento význam predpony *pre-* „stráviť niečím“ sa v SSJ (v 3. zv. z r. 1963) neuvádza, no funguje napríklad v slovesách *preplávať* „stráviť plávaním“ (KSSJ, 2003), napr. *denne preplával niekoľko hodín*; *prespať* „stráviť spaním“ (SSJ, 3. zv., 1963; KSSJ, 2003), napr. *celú cestu som prespal*, alebo *preklebetiť* „klebetením stráviť istý čas“ (SSJ, 3. zv., 1963), napr. *preklebetili celý večer*.

2. Sloveso *odkorčuľovať*

Sloveso *odkorčuľovať* sa neuvádza v súčasných ani v starších slovenských výkladových slovníkoch a používa sa v týchto významoch:

2.1. „korčuľovaním sa vzdialiť, odísť na korčuľoch“, napr. *odkorčuľovať* *preč; Vydržal v bránke necelé tri minúty a po tom, čo sa ani nedotkol puku a inkasoval dva góly, odkorčuľoval radšej na striedačku.* – *Nitrania odkorčuľovali z ľadu so sklonenými hlavami.* Predpona *od-* vyjadruje význam „vzdialenie sa z istého miesta“ (SSJ, 2. zv., 1960) ako v slovese *odpochodovať* s významom „pochodom sa vzdialiť“ (SSJ, 2. zv., 1960; KSSJ, 2003), napr. *vojaci odpochodovali do kasárni*, alebo v slovese *odcestovať* s významom „odísť dopravným prostriedkom“ (SSJ, 2. zv., 1960; KSSJ, 2003), napr. *kolega odcestoval na dovolenku*;

2.2. „korčuľovaním absolvovať“, napr. *odkorčuľovať* *nejaký čas; Vo federálnom drese sme odkorčuľovali mnoho olympiád a šampionátov.* – *Trenčania odkorčuľovali s lídrom B skupiny poctivý výkon.* – *Po oddychu v stretnutí s USA nastúpil aj [zranený – pozn. autorky] Fetisov, ktorý zápas so Slovenskom odkorčuľoval prakticky na jednej nohe.* – *Zo Slovákov sa na ľade objavil iba Richard Zedník, ktorý odkorčuľoval 13 : 57 min [vhodnejšie 13 min 57 sek., pozn. autorky].* Tento význam predpony *od-* sa v SSJ neuvádza a možno ho opísať ako „vykonať istou činnosťou“. Rovnaký význam vyjadruje predpona *od-* pri slovesách *odpracovať* „vykonať za istý (vymedzený) čas“ (SSJ, 2. zv., 1960; KSSJ, 2003), napr. *v banke odpracoval päťnásť rokov*, alebo *odslúžiť* „slúžením vykonať“ (KSSJ, 2003), napr. *odslúžiť omšu*.

3. Sloveso *vykorčuľovať*

Sloveso *vykorčuľovať* sa v súčasných slovníkoch uvádza vo dvoch významoch, a to „korčuľovaním vyjsť“ (SSJ, 5. zv., 1965; KSSJ, 2003), napr. *brankár vykorčuľoval z bránky*, a „vyviaznuť z niečoho vlastným pričinením, výhovorkami a pod.“ (Synonymický slovník slovenčiny, 2004), napr. *podarilo sa mu vykorčuľovať z problému*.

Nové významy slovesa v prenesenom použití:

3.1. (v spojení s morféom *si*) „hraním hokeja dosiahnuť, získať“, napr. *vykorčuľovať si víťazstvo; Švehla si vykorčuľoval povest' železného muža, ktorému tréneri nakladali hraničnú záťaž.* – *Pri takejto transakcii bude pre vás zrejme nevýhodou, že ste nedostali šancu vykorčuľovať si meno v NHL.* – *Keby sa naši útočníci, ktorí si už vykorčuľovali kredit a lukratívne kontrakty aj v uznávanej NHL... – ... kde si 33-ročný útočník Oto Haščák vykorčuľoval vydarený návrat do slovenskej hokejovej reprezentácie.* – *Švéd*

Ulf Samuelsson podobne ako mnoho ďalších Európanov si... vykorčuľoval americké občianstvo. Predpona vy- v slovese *vykorčuľovať* vyjadruje význam „dosiahnuť, získať niečo istou činnosťou“ (SSJ, 5. zv., 1965) ako v slovese *vybojovať* s významom „bojom získať“ (SSJ, 5. zv., 1965; KSSJ, 2003), napr. *vybojovať si víťazstvo*, alebo v slovese *vyslúžiť si* s významom „službou, zásluhami získať“ (SSJ, 5. zv., 1965; KSSJ, 2003), napr. *vyslúžiť si pochvalu*;

3.2. prenesene aj vo význame „nastúpiť na ľadovú plochu, na hokejový zápas, do hokejovej súťaže“, napr. *Na najbližší duel by už mali vykorčuľovať kompletní.* – *Dnes by malo [vhodnejšie mal, pozn. autorky] HC vykorčuľovať s tromi formáciami a uzdraveným brankárom* („nastúpiť na zápas“). – *Okamžite po prílete do Európy vykorčuľoval na ľad českej extraligy* („začal hrať v súťaži“).

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

MASÁR, Ivan: Niektoré črty jazyka a štýlu športovej publicistiky. In: Kultúra slova, 1981, roč. 15, č. 3, s. 69 – 79.

SEKANINOVÁ, Ella: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava: Veda 1980. 200 s.

Slovník slovenského jazyka. 1. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 832 s.

Slovník slovenského jazyka. 2. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1960. 648 s.

Slovník slovenského jazyka. 3. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 912 s.

Slovník slovenského jazyka. 5. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965. 848 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.

Vzťah termínov recipročný – reciprokový

IVAN ČERVEŇ – PAVOL ŽIGO

Príprava *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2006, 2011; ďalej SSSJ), najmä konzultácie autorov hesiel s odborníkmi konkrétnych disciplín v oblasti terminológie vedú k vzájomnej korektnej diskusii a k potrebe uvádzať v lexikografických dielach heslá, ktoré nemusia vždy vyhovovať systémovému prístupu spracovania jazyka. Možno aj preto, že jazykovedci hľadajú riešenie, aby výklad heslového slova adekvátne vystihoval význam fungujúci v konkrétnej vednej disciplíne. V našom príspevku chceme upozorniť na vzťah dvoch termínov: *recipročný* a *reciprokový*. Najmä preto, že termín *reciprokový* je zaužívaný jednak v matematike (*reciproká hodnota čísla*), jednak v kryštalografii a v chémii (*reciproké vektory*, *reciproká mriežka*, *reciproký priestor*), porov. Červeň – Dobročka – Fejdi (2013). Pri systematizovaní slovenskej kryštalografickej terminológie odborníkmi z oblasti fyziky, kryštalografie a chémie vyjadrovali jazykovedci potrebu či usmernenie, aby sa namiesto adjektíva *reciprokový* používalo adjektívum *recipročný*. Toto tvrdenie má oporu v súčasných kodifikačných príručkách, v ktorých sa termín *reciprokový* nevyskytuje, ale v *Slovníku cudzích slov* (2005) sa uvádza nasledujúci text: **recipročný**, zried. **reciprokový** príd. <› kniž. a odb. založený na zásade vzájomnosti, reciprocity, vzájomný: *r-á zmluva*; *r. študijný pobyt*; lingv. *r-é reflexívum* vyjadrujúce vzťah vzájomnosti (napr. *biť sa*, *stretnúť sa*); *r-é kompozitum* (napr. *slovensko-ruský*); mat. *r-á hodnota čísla* prevrátená; *r-á rovnica* ktorej koeficienty v poradí prvý a posledný, druhý a predposledný atď. sú (v absolútnej hodnote) zhodné; fyz. *r-á veličina*. Z výkladov jednotlivých významov možno usúdiť, že v špeciálnych prípadoch, hoci zriedkavo, sa adjektívum *reciprokový* používa. Škoda, že termín *reciprokový* nie je súčasťou kodifikačných príručiek, lebo jeho neprítomnosťou sa ochudob-

ňuje odborná terminológia. Horšie je to navyše v oblasti významu, pretože termínu *recipročný* sa pripisujú dva celkom odlišné, odporujúce si významy. Dokazujú to príklady z českej terminológie (Jazyková poradna <http://prirucka.ujc.cas.cz/>), v rámci ktorej sa význam uvedených adjektív rozlišuje a na rozdiel sa priamo upozorňuje:

reciproký

jiné je: reciproční

příklady: *reciproký polynom*; *reciproký prostor*; *reciproká veličina*

reciproční

lze i: reciprocitní

jiné je: reciproký

příklady: *reciproční odkaz*; *reciproční obchod*; *reciproční slevy*; *reciproční pobyt*

Musíme konštatovať, že takéto „české“ chápanie významu adjektív nám je blízke nie z hľadiska preferovania češtiny, resp. ako výsledok vplyvu českej vedeckej literatúry počas štúdia na vysokej škole alebo počas pedagogickej praxe, kde sme často používali aj českú odbornú literatúru,¹ ale z hľadiska podstaty problému: tradičný odporúčaný termín *recipročný* v odbornej terminológii znamená protihodnotu (napr. v obchode pri výmene tovarov alebo pri výmennom zájazde, pri ktorom my hradíme u nás náklady zahraničným návštevníkom približne v rovnakej hodnote, ako oni nám poskytujú v ich krajine). V takomto vzťahu však nie sú čísla 7 a 1/7, ich hodnoty nie sú rovnaké, v matematickej terminológii sú označované ako prevrátené. Preto nepovažujeme za terminologicky správne označovať číslo 1/7 ako „recipročné“ k číslu 7. Treba však uviesť, že tak ako číslo 1/7 je prevrátenou hodnotou čísla 7, číslo 7 je prevrátenou hodnotou čísla 1/7. V tomto zmysle ich vzájomný vzťah je recipročný. Relevantný je tu len ich vzťah, nie ich hodnoty, ako je to pri recipročnom obchode. Tieto dôvody vedú k zásadným výhradám označovať prevrátenú hodnotu čísla ako „recipročnú“. Taká istá situácia vzniká aj pri termíne *reciproké vektory*. V kryštalografii sa narába s trojicami základných vektorov a s trojicami reciprokých vektorov, ktoré sú im príslušné. V jednorozmernom prípade sa reciproký vektor definuje tak, že

¹ Doc. RNDr. Ivan Červeň, CSc.

má rovnaký smer, ale prevrátenú veľkosť v porovnaní s príslušným základným vektorom. Medzi trojicou základných vektorov a trojicou reciprokých vektorov jestvuje taký istý vzťah ako medzi číslami 7 a $1/7$. Ak tri vektory a, b, c považujeme za základné a trojica d, e, f predstavuje k nim reciproktú trojicu, potom platí aj opačný vzťah: ak za základnú považujeme trojicu vektorov d, e, f , tak reciproktou trojicou k nim je trojica a, b, c . To znamená, že vzťah medzi týmito trojicami vektorov je recipročný, ale veľkosti jednej trojice vektorov sú prevrátenými hodnotami veľkosti druhej trojice.

Od pomenovania trojice reciprokých vektorov sa potom odvíjajú ďalšie termíny – *reciproká mriežka* a *reciproký priestor*, ktoré sú vybudované na základe tejto trojice a ktoré určujú metriku v príslušnom priestore. Stanovisko, ktoré zastávame v tomto príspevku, chceme posilniť aj tendenciou odlišovať tieto významy v iných jazykoch, napr. v ruštine: pre reciproktú mriežku sa v ruštine používa termín *obratnaja rešetka*, pričom adjektívum *obratnyj* sa v ruskej matematickej terminológii používa aj v spojení *prevrátená hodnota čísel*. V Príručke matematiky (BRONŠTEJN, I., N. – SEMENĎAJEV, K., A, 1955, s. 40) nájdeme tabuľku s názvom *obratnyje veličiny*, v ktorej sa uvádzajú prevrátené hodnoty čísel od 1 po 10 000. Z tohto hľadiska by bolo vhodné, aby sme v slovenčine používali termín *prevrátená mriežka* alebo *obrátená mriežka*, ale presila cudzojazyčných názvov vrátane českého (čes. *reciproká mříž*, angl. *reciprocal lattice*, nem. *reziproke Gitter*, franc. *réseau réciproque*, tal. *reticolo reciproco*, špan. *red reciproca*, holand. *reciprook rooster*) a používanie názvu v našej kryštalografickej tradícii privádza k návrhu na výstižné pomenovanie *reciproká mriežka* a s ním súvisiacich termínov. Tieto poznatky nás vedú ku konštatovaniu, že absencia slova v súčasných kodifikačných príručkách by nemala znamenať, že v špeciálnych vedných disciplínach sa konkrétne podoby nesmú (nemajú) používať. Domnievame sa, že do Slovenského národného korpusu sa špeciálne termíny a slovné spojenia používané v rôznych vedných odboroch nezaraďujú pravidelne a systematicky, čo sa dá pochopiť vzhľadom na obmedzený počet pracovníkov. Svedectvom je aj pomer výskytu slov *reciproký* a *recipročný* v Slovenskom národnom korpuse (Prim-6.0-public-all): *recipročný* vo význame „vzájomný“ sa vyskytuje v 90 prípadoch, podoba *reciproký* sa vyskytuje iba v jedinom prípade, aj to v texte o úprave príslušných noriem, kde sa „dalo do súladu s platnou matematickou terminológiou používanie

adjektív *kartézsky* a *reciproký*, t. j. navrhli sa podoby *karteziánsky*, *recipročný*“. Túto domnienku možno dokumentovať aj absenciou viacerých významných slovných spojení v SSSJ, napríklad *presný čas*, *čas odletu lietadla*, alebo z fyzikálnej oblasti *doba kmitu*, či *mŕtva doba*. Ako vzor odlišenia významov možno uviesť spracovanie obidvoch slov v Internetovej príručke českej jazykovej poradne, podľa ktorej sa termíny *reciproční* a *reciproký* svojim obsahom podstatne odlišujú. Termín *reciproký* zachytáva aj Retrográdny slovník slovenčiny (Mistrík, 1976, s. 613), z frekvenčného hľadiska sa v skúmanom miliónu slov v klasickej práci J. Mistríka *Frekvencia slov v slovenčine* (1969, s. 519) nevyskytlo ani raz, termín *recipročný* sa v tom istom diele vyskytol desaťkrát. O nejednotnom používaní termínov *recipročný* a *reciproký* v slovenskej odbornej terminológii svedčia príklady typu *recipročné vektory* (Garaj, 1957, s. 71), *recipročná mriežka*, *recipročný priestor*, *recipročný vektor* (Chemický náučný slovník, 1983), resp. *reciproké systémy základných vektorov* (Ilkovič, 1950, s. 17), *reciproký tenzor* (tamže, s. 74), *reciproká hodnota dynamického koeficienta viskozity je fluidita, čiže tekutosť kvapaliny* (Ilkovič, 1968, s. 257), *reciproká mriežka*, *reciproké vektory* (Madelung, 1975, s. 233), *reciproká rovnica piateho stupňa* (Malá encyklopédia matematiky, 1981, s. 456). Množstvo príkladov na používanie termínov *recipročný* a *reciproký* by malo viesť k určitému záveru, resp. návrhu na ich používanie. Termín *recipročný* nemožno vo fyzike, v kryštalografii a v chémii (Garaj, 1957, s. 7) používať v dvoch celkom odlišných významoch: 1. založený na zásade vzájomnosti (čísla 7 a -7), 2. vyjadrujúci *prevrátené hodnoty, opačný vzťah* (čísla 7 a 1/7). Aj napriek tomu, že ide o zriedkavé používanie týchto významov v konkrétnych vedách, bolo by potrebné rešpektovať povahu odborného termínu a na vystihnutie jeho presnosti a jednoznačnosti využiť slovotvorné zákonitosti jazyka tak, ako sa v chemickej terminológii ustálili napr. pri tvorbe názvov kysličníkov. Preto navrhujeme prijať v matematickej, fyzikálnej, chemickej i kryštalografickej terminológii na pomenovanie prevrátených hodnôt čísel alebo veličín termín *reciproký*.

LITERATÚRA

BRONŠTEJN, I., N. – SEMENĐAJEV, K., A: Spravočnik po matematike. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo tehničesko-teoretičeskoj literatury 1955. 608 s.

ČERVEŇ, Ivan – DOBROČKA, Edmund – FEJDI, Pavel: Súpis základných termínov z kryštalografie. In: Kultúra slova, 2013, roč. 47, č. 2, s. 72 – 84.

GARAJ, Jozef: Základy vektorového počtu. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry 1957, 212 s.

Chemický náučný slovník. Red. L. Ulický. Bratislava: ALFA 1983. 298 s.

ILKOVIČ, Dionýz: Fyzika I. 4. vyd. Bratislava: ALFA 1968. 493 s.

ILKOVIČ, Dionýz: Vektorový počet. 2. vyd. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků 1950. 228 s.

MADELUNG, Ervin: Príručka matematiky pre fyzikov. Bratislava: ALFA 1975. 636 s.

Malá encyklopédia matematiky. Red. T. Šalát. Bratislava: Obzor 1981. 854 s.

MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.

MISTRÍK, Jozef: Retrográdny slovník slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1976. 736 s.

Slovník cudzích slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. Zv. 1. A – G. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 80-224-0932-4

Slovník súčasného slovenského jazyka. Zv. 2. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (40)

RUDOLF KRAJČOVIČ

Nováčane, pl. ľud. živý názov nových prisťahovaných obyvateľov bývajúcich v založenej osade, od apel. *novák* nový, prisťahovaný osadník s kolektívnou obyvateľskou príp. -'ane (s hist. zmenou k na č); p. heslo *novák*. – *Wyfolu* 1322, *Jazowyfalu* 1630, *Nowaczany* 1773, *Nowáčany* 1808, *Novočany*, *Novačany* 1920, *Nováčany* 1927, dnes *Nováčany*, obv. Košice-okolie; názov motivovaný prisťahovanými osadníkmi z iného kraja; záznam z r. 1630 v prepise *Jasó Újfalu* iste motivovala skutočnosť, že časť obce od 15. stor. patrila prepoštovi v Jasove (VSO II. 326); výklad má oporu v najstaršom maďar. zázname názvu v prepise *Újfalu* (1322), v preklade *Nová Usadlosť* (názov zložený z maďar. *új* nový a *falu* usadlosť na vidieku); novšie z hist. živého názvu *Nováčane* topon. príp. -any vznikli dve podoby názvov *Novočany* a *Novačany* (1920), z nich sa ustálil názov *Nováčany*. – *Zahy* 1258, *Nowaczan* 1563, *Nowaczany* 1773, *Nowáčany* 1808, *Novočany* 1920, *Nováčany* 1927; od r. 1954 je obec časťou obce Gemerský Sad; z novších úprav názvu *Novočany* (1920) a *Nováčany* (1927) sa ustálil názov *Nováčany* už ako názov časti obce Gemerský Sad.

novák, m. hist. apel. novousadlík, osadník prisťahovaný z iného kraja alebo z inej krajiny (od koreňa *nov-* expr. osob. príp. -ák ako v slovách *rodák*, *prvák*, v etn. názvoch *Moravák*, *Slovák* a pod.; v sloven. dnes *novák*, *nováček* začiatočník, začínajúci vojak, v náreč. i *nováček* začínajúci vojak, apel. *novák* vo význame „začiatočník“ doložené v 17. a 18. stor., HSSJ II. 607 (v stčest. apel. *novák* má význam „prisťahovalec, novousadlík“, poľ. *nowak* začiatočník, srb., chorv. *novak* nováček, branec atď.); k názvu *Nováci* samota pri Čadci, poľ. *Nowak* a i. (p. St. SJ II. 316 s lit.); p. heslá *Nováčany*, *nový*. – *Nouac* 1113, *Nowak* 1383, *Novak* 1773, *Novák* 1808, *Nováky* 1920, dnes

Nováky, obv. Prievidza; názov motivovaný pôvodnou osadou obývanou prisídlencami z iných krajov alebo krajín; vzhľadom na výskyt hnedého uhlia v širšom okolí obce (dnes Novácka uhoľná panva) je reálne predpokladať, že o tento priestor so zásobou hnedého uhlia mali záujem odborníci na uhlie z iných krajín, svedectvo o tom podáva neďaleký názov nem. pôvodu mesta *Handlová* (z nem. *Handel* obchod, *handeln* kupovať a predávať, obchodovať), ktoré na zákupnom práve založil občan nemeckého pôvodu menom *Henrich Kriker* (VSO I. 402); sloven. hist. názov v pl. forme *Nováky* sa zachoval dodnes.

novota, f. niečo nové, niečo uvedené do života, nová založená osada, nový majetok a pod., v sloven. *novota* niečo nové, podobne v nárečiach, apel. doložené v 16. stor., HSSJ II. 609 (známe v češt. *novota*, poľ. *nowota* atď.), od koreňa *nov-* v slove *nový* príp. *-ota* (ako v slovách *hodnota*, *robo-ta*); p. heslo *nový*. – *Gyurkov* 1691, *Novoty*, *Nowoty* 1773, *Novotti*, *Nowoty* 1808, *Novot'* 1920, dnes *Novot'*, obv. Námestovo; v sloven. prostredí názov mal pôvodne podobu pl. *Novoty*, z neho úrad. v maďar. *Novoty* (porov. záznam z r. 1773 *Novoty*, *Nowoty*, podobne z r. 1808 *Novotti*, *Nowoty*, t. j. pomaďarčený názov *Novotty* a sloven. hist. názov v tvare pl. *Novoty*); názov motivovaný novou založenou osadou, podľa starších záznamov spravoval ju richtár *Jurko*, ľud. *Jurček*, v záznamoch *Đurko*, *Đurček* (*Gyurkov* 1691, *Gyurczekova* 1696); novšie hist. názov *Novoty* zrejme s prihliadnutím na maďar. názov *Novoty* (v prepise *Novot'*) úpravou nadobudol podobu *Novot'*.

nový, -á, -é, adj. nedávno utvorený, predtým neexistujúci a pod., v sloven. adj. *nový* doložené v 15. stor., HSSJ II. 610 (stčes. *nový* i men. tvar *nov*, poľ. *nowy* atď.); p. heslá *novák*, *novota*. – *Nova Besztercza* 1662, *Bistričky* 1773, *Nová Bystrica* 1920, dnes *Nová Bystrica*, obv. Čadca; názov podľa názvu obce *Stará Bystrica*, v ktorej chotári obec vznikla, s názvom *Bystrica* s orientačným prívlastkom s protikladným významom *Nová*, čiže osada predtým neexistujúca; názov *Bystrica* nadobudli obidve obce podľa názvu rieky *Bystrica*, ktorá chotármi obcí preteká; chotár obce *Nová Bystrica* má vysokohorský ráz (s n. v. 430 – 1226 m) a obec kopaničiarsky ráz (zoznam kopaníc sa uvádza vo VSO II. 321); zložený názov novej usadlosti *Nová Bystrica* sa zachoval dodnes.

Adjektívne formy prívlastkov *Nový*, *Nová*, *Nové* v slovenskej toponymii vznikali najmä v 18. stor. alebo krátko pred 18. stor. vo funkcii orientač-

ných prívlastkov ako protiklad orientačných prívlastkov *Starý, Stará, Staré*, obvyčajne v súlade s orientačnými prívlastkami v maďar. *Új-* (porov. záznamy *Wybana* 1391, *Nowa Banya* 1773), v lat. *Nova* (porov. *Nova Villa* 1523, *Nowa Wes* 1773), prípadne v nem. *Neu-* (porov. *Neuliubliaw* 1342, *Nowá Lubowná* 1808).

nýra, hist. apel. diera v zemi, skrýša v zemi, v sloven. dnes len etym. blízke *nurať* prehrabávať sa, kutať v niečom, v náreč. *núrat' sa* ponárať sa (v češt. od hist. apel. *nyra* boli utvorené názvy *Nyřany, Nýrsko*, morav. *Nýrov*, blízke poľ. *nurzac'* ponárať sa, najbližšie srb., chorv. *nirati* strácať sa, *ponirati* strácať sa ponáraním, podobne rus. *nyrjati* ponárať sa, potápať sa, Vas. III. 91 atď.); p. heslo *nora*. – *Nyr* 1247, *Nýr* 1315, *Nyéř* 1773, *Nyir* 1863, *Nir* 1920, *Nírovce* 1927, *Nýrovce* 1948, dnes *Nýrovce*, obv. Levice; názov motivovaný jamami, štrbinami, dierami v zemi v časti chotára často zaplavovanej najmä vodami z potokov v období silných dažďov a pod.; rovinatým chotárom (s n. v. 142 – 162 m) preteká viacero potokov a v jeho časti sú lužné pôdy (VSO II. 336), čiže vlhké, premočené pôdy. Tento ráz chotára obce zvyšuje reálnosť výkladu názvu obce; staršie záznamy názvu v prepise *Nýr* (*Nyr* 1247) mohli vzniknúť odsunutím koncovky *-a* v stmaďar. (porov. dnešný maďar. názov obce *Nyir*), novšie k hist. názvu *Nýr* pribudla topon. príp. pl. *-ovce* a názov v podobe *Nýrovce* sa zaužíval.

O

obida, obid, f. trápenie, urážka, krivda; apel. známe v slovenských nárečiach vo význame „urážka, hanobenie“, SSN II. 473, doložené v 18 stor. v podobe *obida* vo význame „hanobenie, urážka“, HSSJ III. 27 (stčes. *obid*, *obida* urážka, potupa, zhanobenie, *obiděti* hanobiť, urážať, stsloven. *obida* trápenie, urážka, rus. *obida* urážka, krivda, *obižat'* ubližovať, urážať, Vas. III. 100 atď.) – *Ebed* 1237, *Ebed* 1773, *Ebed* 1920, *Obid* 1948, dnes *Obid*, obv. Nové Zámky; názov motivovaný ťažkým životom obyvateľov po záplavách z blízkeho Dunaja hlavne v časoch raného rozvoja založenej osady, pričom ich ťažký život znásobovali výčitky a urážky zo strany panskej vrchnosti, že osadníci sa nestarajú o ochranu úrodnej pôdy pred povodňami; okoliu tieto urážky zo strany panstva a trápenie z častých záplav dali podnet usadlosť obyvateľov nazvať *Obida*, čiže osada urážaná panstvom a trpiaca pre časté povodne; reálnosť výkladu názvu potvrdzuje povrch nížinného chotára (s n.

v. 107 – 222 m), ktorý sa odborne charakterizuje ako naplavená rovina so starými valmi a miernymi terasami s piesočnými presypmi; napokon výklad potvrdzuje aj údaj o povodni v r. 1876 a údaj o škodách spôsobených povodňou v r. 1965 (VSO II. 337); o skutočnosti, že hist. záznamy *Ebed* (1237, 1773) sa náležite pokladajú za záznamy pomadžarčeného stsloven. názvu *Obid* (s odsunutím konc. -a) či *Obida*, svedectvo podáva archeologický nález slovanského pohrebiska z 11. – 12. stor. v blízkosti obce *Obid* (cit. VSO II.); obnovený hist. stsloven. názov *Obid* sa zaužíval. – Obec v r. 1976 sa stala časťou mesta Nové Zámky, no v r. 1990 sa od mesta odčlenila a stala sa samostatnou obcou.

obidica, f., topon. apel. obývané miesto trápenia, znášania krívd, urážok a pod., od apel. *obid*, *obida* trápenie, urážka, krivda (viac v hesle *obida*) príp. miesta -ica (ako v slovách *pivnica*, *radnica*). – *Ebedicz* 1322, *Ebedych*, *Ebyz* 1324, *Obicze*, *Ebedecz* 1773, *Ebedecz*, *Obice* 1808, *Obice* 1920, *Obyce* 1927, dnes *Obyce*, obv. Zlaté Moravce, pôvodne názov v sloven. prostredí znel *Obidica*; názov motivovaný osadníkmi, ktorých trápila zničená úroda povodňami v blízkosti rieky Žitava, ako aj urážkami, krivdami panstva, ktoré ich obviňovalo z nedostatočnej ochrany panského majetku pred záplavami; reálnosť výkladu pôvodného sloven. názvu *Obidica* zvyšuje v časti chotára plocha často zavodňovaná vodou s ílom aj hnedá lesná pôda v časti chotára (VSO II. 338), obec v čase raného rozvoja po založení patrila zemanom a opátstvu v Hronskom Beňadiku (cit. VSO II.); v stmaďar. z pôvodného sloven. názvu *Obidica* vznikla podoba názvu *Ebedic*, neskôr vyrovnávaním slabík *Ebedec* (porov. dnešný maďar. názov obce *Ebedec*); v stredoveku v stmaďar. vznikol názov v skrátenej forme *Ebyz* (1324), z ktorého v sloven. prostredí vznikol názov v podobe *Obic*, z neho neskôr úpravou vznikla dnešná podoba názvu *Obyce*.

obora, f. ohrada pre domáce zvieratá, obyčajne na humnách, alebo ohrada v lese pre lovnú zver na jej kŕmenie (v slovenčine dnes *zverník* ohradený väčší priestor na kŕmenie lesnej zveri), apel. *obora* v sloven. náreč. má podobný význam (SSN II. 488), doložené je v 17. stor., HSSJ III. 60; (psl. *obora* z *ob-vora*, ku koreňu -*vora* porov. sloven. *závora*, stčes. *obora* ohrada, poľ. *obora* maštaľ, kravín atď.); p. heslo *oborín*. – *Abara* 1221, *Abroa* 1300, *Kysabara* 1435, *Oborin* 1773, *Oborín* 1920, dnes *Oborín*, obv. Michalovce; hist. názov *Obora* v stmaďar. vyrovnaním slabík nadobudol podobu *Abara*

(obec v maďar. má názov *Abara* dodnes); názov motivovaný ohradou pre domáce zvieratá v blízkosti obydľí alebo ohradou väčšieho rozmeru v lese na kŕmenie lovnnej zveri; podľa hist. dokladov pred 18. stor. vznikol paralel. názov *Oborín* (od koreňa *obor-* v *obora* príp. priestoru *-ín* (ako v slovách *kurín*, *včelín*), z názvov *Obora*, *Oborín* sa zaužíval názov *Oborín*.

Obec vznikla v blízkosti stislovan. osídlenia doloženého archeol. nálezhom výrobkov slovan. pôvodu z 9. a 10. stor. (k tomu p. VSNS 156 a n.), z ktorých sú pre výklad názvu dôležité hrnčiarske výrobky, totiž vzhľadom na to, že obyvatelia obce sa v čase po jej založení venovali hrnčiarstvu a chovu dobytká, možno predpokladať, že pôvodný názov *Obora* (so záznamom v r. 1221) mohol byť motivovaný ohradou okolo hrnčiarskej dielne na ochranu skladu hrnčiarskych výrobkov, pričom v blízkosti založenej obce mohla byť aj ohrada pre domáce zvieratá, ktorá mohla pomôcť ustáleniu pôvodného názvu *Obora* už v ranom stredoveku; neskôr hist. názov *Obora* po úprave nadobudol podobu *Oborín* (záznam v tejto forme je známy z r. 1773), upravený názov *Oborín* sa zaužíval.

oborín, m., topon. apel. ohradený priestor na ochranu skladov, prípadne na odpočinok alebo na kŕmenie domácich zvierat, napokon mohol to byť ohradený priestor v lese na príkrm lovnnej lesnej zveri; apel. od koreňa *obor-* v slove *obora* s podobným významom príp. priestoru *-ín* (ako *kurín*, *včelín*); názov *Oborín* vznikol neskôr úpravou pôvodného názvu *Obora*; viac v hesle *obora*.

obruč, f. železný alebo drevený pás na upevnenie nejakého objektu, dreveného suda, kade a pod., v sloven. *obruč* s podobným významom, v náreč. *obruč* má aj význam „silnejší prút na spevnenie stien jamy na obilie, SSN 496, apel. doložené v 16. a 17. stor., HSSJ II. 76 a n. (čes. *obruč* železný pás na sude, podobne v poľ. *obrecz* obruč, srb., chorv. *obruč* obruč i obkľúčenie atď.); p. heslo *obručen*.

obručen, -na, -no, men. adj. niečo spevnené pásom z dreva alebo pásom zo železa v podobe kruhu, men. adj. od apel. *obruč* príp. men. adj. -en, -na, -no; p. heslo *obruč*. – *Obruczno* 1636, *Obruczno* 1773, *Obrucsno* 1808, *Obručné* 1920, dnes *Obručné*, obv. Stará Ľubovňa; názov motivovaný väčším priestorom chráneným silnejším plotom v kruhu, spevneným upravenými pásmi z dreva; tento priestor uzavretý kruhovým plotom zrejme slúžil na napájanie, prikrmovanie alebo na odpočinok pasúceho sa dobytká; výklad

potvrzuje skutočnosť, že obyvatelia obce sa tradične venovali okrem poľnohospodárstva chovu dobytka a že v horskom chotári (s n. v. 585 – 940 m) sa vyskytujú početné horské lúky (VSO II. 338); z najstarších záznamov je zrejmé, že názov obce mal tvar men. adj. neut. *Obručno*, novšie sa názov upravil na podobu *Obručné*.

Vzhľadom na hist. význam slovesa *obručiti* zaručiť niečo, dať záruku (známe v stčest. MSČS 239, dnes v sloven. *zaručiť* zaistiť, *zaručiť sa* dať záruku, *vziať zodpovednosť* za niečo a pod.) názov *Obručno* bolo by možné vyložiť ako založená usadlosť s perspektívou rozvoja, tento výklad má oporu v skutočnosti, že obec založili na zákupnom práve v 14. stor. (cit. VSO II.); v hesle sa dáva prednosť výkladu, že motiváciou vzniku názvu bol oploštený priestor v blízkosti založenej osady v podobe kruhu, ktorý mal slúžiť na potreby hospodárstva a chov domácich zvierat, a to s prihliadnutím na to, že časť chotára zaberali horské lúky a že obyvatelia obce sa tradične venovali poľnohospodárstvu a chovu dobytka; no vznik názvu možno ďalej skúmať.

oko, n. orgán zraku, prenes. horské jazero veľkej hĺbky, priehlbina naplnená vodou bez vodného porastu v tvare pripomínajúcom oko, v sloven. náreč. *mokrina* alebo *studnička* v blízkosti prameňa, SSN II. 591 (blízke srb., chorv. *oko* prenes. žriedlo, prameň, Skok II. 550, v rušt. *oko* prenes. hlboké miesto v rieke, Vas. III. 127); p. heslá *očko*, *očkov*.

očko, zdrob. apel., expr. orgán zraku, prenes. priehlbina v menšom rozsahu naplnená vodou neporastená vodným rastlinstvom; p. heslá *oko*, *očkov*.

očkov, -a, -o, expr. men. adj. priestor s upravenou menšou priehlbinou s čistou vodou bez vodného porastu obyčajne využívanou na polievanie blízkych polí, vinohradov a pod.; p. heslá *oko*, *očko*. – *Wchkou* 1321, *Ochko* 1331, *Ocsko* 1773, *Očkow* 1808, *Očkov* 1920, dnes *Očkov*, obv. Nové Mesto nad Váhom; názov v tvare men. adj. mask. *Očkov* motivovaný neveľkou zavodnenou priehlbinou používanou na polievanie úrodných polí, prípadne viníc, sádov v blízkom okolí; výklad potvrdzuje názov bývalej susednej obce *Korytné* (s dokl. *Korythna* 1392, *Korithno* 1773, *Korytno* 1808, *Korytné* 1920, dnes obec je časťou obce Podolie) utvorený od slova *koryto* vo význame „upravený žľab dlhších rozmerov používaný na odvádzanie vody z vodnej priehlbiny“, ľud. nazývanej *Očkov*; napokon reálnosť výkladu zvyšuje aj skutočnosť, že obyvatelia obce sa tradične venovali okrem poľnohospodárstva vinohradníctvu (VSO II. 339); skutoč-

nosť, že najstarší záznam *Wchkou* (1321) v prepise *Očkov* je slovenského pôvodu a že je názvom slovenskej usadlosti, podáva svedectvo, že obec vznikla na st. slovan. osídlení dokázanom archeol. objavom slovan. sídliska z 10. – 11. stor. v blízkosti obce (cit. VSO II.); záznam *Ochko* (1331) je zrejme záznam v pomadžar. podobe *Ocskó* (porov. dnešný maďar. názov obce *Ocskó*); sloven. názov *Očkov* v pôvodnej podobe sa v slovenskom prostredí ustálil už v stredoveku.

odor, m. hist. apel. **oder**, m. často odierané miesto, výmoľ na brehu rieky spôsobený prudkým tokom, jama na ceste vydraná prechodom ťažších vozov a pod., v sloven. *oderok* odrenina, od *driet'* poškodzovať drením, v náreč. blízke tvorbou apel. *oderky*, *oderok* odreté miesto, rana, SSN II. 523 (významom blízke srb., chorv. *nadorina* zem, kamenie vydreté vodou pri záplavách), k názvu bosn. *Priedor*, Skok I. 437, sloven. *Zádor*, obv. Rimavská Sobota atď.; p. heslo *odorín*.

odorín, m., topon. apel. poškodené miesto brehov riek, potokov prudkým tokom najmä po prudkých dažďoch, po topení snehu a pod., od koreňa *odor-* niečo poškodené drením príp. priestoru *-ín* (ako v slovách *kurín*, *včelín*); p. heslo *odor*. – *Odorin*, *Odorinum*, *Edelin* 1263, *Odolyn* 1287, *Oderin* 1299, *Odorinum sive Edelen* 1435, *Odorin* 1773, *Odorin*, *Odorín* 1808, *Odorin* 1920, dnes *Odorín*, obv. Spišská Nová Ves; názov motivovaný priestorom výskytu priehlbín, výmoľov spôsobených prudkým tokom blízkej riečky *Odorica*, ktorá preteká horským chotárom (s n. v. 430 – 540 m) obce (názov riečky od koreňa *odor-* príp. *-ica* ako v názvoch *Bystrica*, *Lukavica*); podľa hist. záznamu *Edel* (z r. 1263) obec už v ranom stredoveku mala paralelný názov *Edel*, t. j. názov nem. pôvodu zrejme od nem. adj. *edel* šľachtický (porov. nem. apel. *Edeling* šľachtic), nem. názov azda súvisí s tým, že obec od pôvodu patrila do Spoločenstva spišských Sasov (VSO II. 340); no hist. záznamy lat. pôvodu *Odorinum* (1263, 1435) podávajú svedectvo, že v slovenskom prostredí sa ustálil v podobe *Odorín* (1263), prípadne *Oderin* (1299), z nich sa názov v podobe *Odorín* používa dodnes.

ohrada, f. plot, oplotenie, v sloven. apel. *ohrada* má význam „oplotený priestor“, SSJ II. 534, v náreč. *ohrada* i *ohrad* ohradený priestor, SSN II. 576 a n., apel. doložené v 16. – 18. stor., HSSJ III. 252 (stčes. *ohrada* plot i hradba, poľ. *ogrodzenie* ohrada, plot, *ogród* záhrada atď.); p. heslo *Ohradzane*.

Ohradzane, Ogradz'ane, pl. ľud. živý názov osadníkov utvorený podľa oplotených humien, záhrad, prípadne podľa okružlej ohrady okolo pôvodnej osady po jej založení; p. heslo *ohrada*. – *Geregynne* 1317, *Kereknye* 1451, *Ochraczane* 1773, *Ohrácany* 1808, *Ohradzany* 1920, dnes *Ohradzany*, obv. Humenné; názov motivovaný oplotenými humnami, záhradami alebo inými priestormi pri dome v časoch raného rozvoja založenej osady, neskôr obce; najstaršie záznamy nie sú celkom jasné, najstarší záznam *Geregynne* (1317) možno v pomadžarčenej forme skrýva znenie pôvodného sloven. názvu *Ogradz'ane*, a to po odsunutí *o-*, náhradou sloven. *dz'* maďarským *gy* (ako v maďar. názve *Privigy* sloven. mesta *Prievidza*), ďalej maďar. *geregyn-* za sloven. *gracz'* (ako v maďar. *gereblye* z hist. sloven. *grable*, dnes *hrable*) a za *-'ane* v maďar. zázname *-ne*; no najstarší záznam *Geregynne* (1317) pripomína súčasný maďar. názov obce *Göröginye*, ktorý bol utvorený od maďar. apel. *göröginye* vo význame „melón sfarbený dočervena“, prípadne „červená dyňa“ tekvica, čiže názov by bol motivovaný ohradou či záhradou, kde sa okrem úžitkovej zeleniny pestoval aj istý druh melóna či tekvice; v zásade, ako vidieť, maďar. názov potvrdzuje výklad hist. sloven. názvu *Ogradz'ane* od *ohrada* ohradené miesto, t. j. miesto, kde sa okrem zeleniny pestovali aj iné plody; v slovenskom prostredí z hist. názvu *Ogradz'ane* po zmenách *g* na *h*, *dz'* na *dz* a topon. príp. *-any* vznikla dnešná podoba názvu obce *Ohradzany*.

SKRATKY

Literatúra: HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

MSČS – BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Statní pedagogické nakladatelství 1978.

Skok I. – IV. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I. – IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti 1971 – 1974.

SSJ I. – V. – Slovník slovenského jazyka. I. – V. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.

SSN I. – II. – Slovník slovenských nářečí. I. – II. (A – P). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006.

St. SJ II. – STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. II. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

Vas. I. – IV. – VASMER, Maks: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. I. – IV. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo PROGRESS 1964 – 1973.

VSNS – Významné slovanské náleziská na Slovensku. Editor B. Chropovský. Bratislava: VEDA 1978.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977 – 1978.

Skratky jazykov: čes. – český, češt. – čeština, chorv. – chorvátsky, lat. – latinský, latinčina, maďar. – maďarský, maďarčina, náreč. – nárečie, nem. – nemecký, poľ. – poľský, rus. – ruský, rušt. – ruština, srb. – srbský, stčes. – staročeský, stčešt. – stará čeština, stmaďar. – stará maďarčina, stsloven. – staroslovenský, stará slovenčina, stslovien. – starosloviensky.

Iné skratky: adj. – adjektívum, a i. – a iné, a n. – a nasledujúca, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, archeol. – archeologický, asimil. – asimilácia, atď. – a tak ďalej, bosn. – bosniacky, cit. – citovaný, dokl. – doklad, etn. – etnický, etym. – etymologický, expr. – expresívny, f. – femininum, hist. – historický, kolekt. – kolektívny, konc. – koncový, koncovka, lat. – latinský, lit. – literatúra, ľud. – ľudový, m – meter, m. – maskulínium, maďar. – maďarský, men. adj. – menné adjektívum, morav. – moravský, n. – neutrum, n. v. – nadmorská výška, nem. – nemecký, neutr. – neutrum, obv. – obvod, obyvat. – obyvateľský, obyvatelia, osob. – osobný, p. – pozri, pl. – plurál, poľ. – poľský, porov. – porovnaj, prekl. – preklad, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prívl. – prívlastok, r. – rok, slovan. – slovanský, sloven. – slovenský, stslovan. – staroslovanský, stslovien. – starosloviensky, stor. – storočie, t. j. – to jest, topon. – toponymický, topon. apel. – apelatívum vyskytujúce sa len v miestnom názve obyčajne s osobitnou formou, úrad. – úradný, zdrob. – zdrobnený, zdrobnenina.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Aj miestne názvy pochádzajú z prameňa rodnej reči

PAVOL ŽIGO

Naším príspevkom chceme poukázať na vzájomné väzby pravidelných rubriík časopisu *Kultúra slova* a na zmysel poznávania prirodzených foriem jazyka – jeho dejín a nárečí. Možno aj preto, že naša súčasnosť sa vyznačuje integračnými procesmi a v rámci nich kultúrne aj historické osobitosti postupne niektorí považujú za prvky zaostalosti a v záujme hospodárskej či politickej prosperity sa presadzuje myšlienka, že na ne treba čo najskôr zabudnúť. Duchovné a kultúrne hodnoty súčasnosti si však každý vyspelý národ uchováva vo svojej kultúrnej pamäti, z generácie na generáciu ich prenáša ako mémy. Pojem *mém* zaviedol do vedeckého poznávania britský biológ Richard Dawkins (Dawkins, 1976, s. 78). Kým pojem *gén* slúži na pomenovanie generačného prenosu biologických vlastností či prvkov, pojem *mém* je základným prvkom dedičstva negenetickou cestou, t. j. odovzdávaním kultúrnych, resp. duchovných hodnôt potomkom. Spätý je s nehmotnou súčasťou nášho života viažucou sa na konkrétne územie a odlišujúcou konkrétne etnikum od okolitých národov. Množstvo príkladov v rubrike *Zo studnice rodnej reči* svedčí o jedinečnosti slovenských nárečových areálov, o ich vzájomných väzbách, diferenciačných aj integračných znakoch. Veľkú poznávaciu hodnotu podobnej povahy má aj spracovanie slovnej zásoby z predpisovného obdobia slovenského jazyka, ktorá bola v konkrétnom čase, na konkrétnom mieste a v konkrétnej situácii motivačným činiteľom vzniku miestnych názvov. O bohatom významovom členení tejto slovnej zásoby svedčí rozsiahly seriál popredného slovenského historika jazyka a slavistu univerzitného profesora Rudolfa Krajčoviča *Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest*. Okrem veľkej poznávacej hodnoty jednotlivých príspevkov je tento seriál inšpiratívny aj tým, že podnecuje na ďalšie bádanie, rozširovanie a dopĺňanie uverejnených údajov. Tým, že ide

o vývinové tendencie jazyka, t. j. o také zmeny, ktoré vedome nikto nereguloval, nekodifikoval, odrážajú miestne názvy prirodzenú povahu jazyka a jazykového vedomia jeho používateľov, ktorí v pomenovacom procese miest a obcí uplatnili základné kritériá vlastného mena: snažili sa jazykom vystihnúť jedinečnosť, špecifickosť, orientačnú funkciu a príslušnosť pomenovaného objektu.

Pri vysvetľovaní niektorých základných motivačných činiteľov miestnych názvov sme si všimli, že si často nevystačíme s jazykovedným prístupom, pretože ako výrazný motivačný činiteľ miestneho názvu vo veľkej miere vystupuje reliéf krajiny či okolitá flóra, faktory, ktorými si človek v čase vzniku názvov zaradil pomenúvaný objekt do paradigmy okolitých názvov – do vzťahov s nimi. V jednom zo svojich príspevkov R. Krajčovič (2008, s. 222) uvádza, že miestny názov – ojkonymum *Dobroč* vychádza z adjektívneho základu *dobr-* a slovotvorného formantu *-oč* (ako v prípadoch *úboč*, *hlboč*) s doplnením, že „ide o priestor v okolí niečoho dobrého, výnosného, o dobrú pôdu“ (tamže). Naše poznatky o polohe lokality, ktorá susedí s našou rodnou obcou, nám vnucujú odlišný prístup k vysvetleniu motivácie tohto ojkonyma. Hlbšie historickojazykovedné slavistické štúdiium nás vo vzťahu k polohe lokality *Dobroč*, ktorá sa nachádza v úzkej doline toku s názvom *Dobročský potok* (názov vodného toku vznikol podľa názvu lokality), privádza k poznatku, že motivačným činiteľom tohto ojkonyma je staré praslovanské slovo **dьbrь*. Etymológ Š. Ondruš v druhom zväzku svojich *Odtajnených trezorov slov* (Ondruš 2002, s. 190 – 191) uvádza, že toto staré všeslovanské slovo označovalo dolinu, jamu, a ponúka niekoľko jeho responzibilných podôb (napr. lokalita *Dobrok* pri rieke Don). Základné významy motivujúceho slova **dьbrь* uvádza V. Machek (1957, s. 82), V. Šmilauer (1963, s. 93), v novšej literatúre aj O. Trubačov (pozri Etimologičeskij slovar slavjanskich jazykov, 1978, s. 176), H.-D. Pohl (2000, s. 52) a M. Snoj (2009, s. 106). Ich práce poukazujú aj na skutočnosť, že motivant **dьbrь* nebol neznámy ani predstaviteľom staršej slovanskej jazykovedy (F. Miklošič, A. Vostokov, M. Pleteršnik, J. Gebauer, M. Kálal, B. Grinčenko a i., zo slovenských jazykovedcov F. Buffa). Slavistické porovnávacie výskumy citovaných autorov potvrdili kontinuitu významu motivanta **dьbrь* od staroslovienčiny po súčasnosť s tým, že si zachováva spoločné významové komponenty adekvátne významom latinských slov *vallis*,

torrens. V staršom období vývinu jazyka sa podľa citovaných prameňov východiskové motivačné apelatívum **dьbrь* > *dobr-/debr-* vyskytovalo v jednotlivých slovanských jazykoch v týchto významoch:

1. časť pohoria – v češtine, poľštine a ukrajinčine,
2. pohorie – v poľštine,
3. dolina, úval, priehľbeň – v srbčine a chorvátčine,
4. strmina, zráz – v češtine a ruštine,
5. úžľabina – v slovinčine, slovenčine, češtine, poľštine, ukrajinčine a ruštine,
6. priekopa, dolina medzi pohoriami – v poľštine (dokazuje ho Rospond, 1984, s. 73),
7. úvoz – v poľštine (S. Rospond, 1984, s. 70).

Najnovšie poznatky o výskyte motivanta **dьbrь* uvádza v súvislosti so slovinským jazykovým územím M. Snoj a dokazuje ho tým, že v slovinských oronymách (vlastných menách, ktorými sú pomenované neobývané terénne útvary) sa toto slovo vyskytuje vo významoch „hlbšie zarytá vodná priehľbeň“, „vodný tok“, „koryto rieky“, „riečisko“ (Snoj, 2009, s. 106). Z historickojazykovedného aj typologického hľadiska treba pri slovenských ojkonymách motivovaných apelatívom **dьbrь* zdôrazniť práve sémantiku motivanta – jeho pôvodný význam *úžľabina*, *roklina*, *výmol'* (porov. príklady 1 – 7). Využitím predchádzajúcich poznatkov možno skonštatovať, že aj slovenské ojkonymá *Dobroč* vyskytujúce sa v Novohrade (okres Lučenec), rovnako ako miestna časť obce Čierny Balog (okres Brezno) sú motivované apelatívom **dьbrь* vo význame „úžľabina, roklina, výmol'“. Historicky sú tieto lokality doložené vo vybraných písomných prameňoch takto: ***Dobroč*** (okr. Lučenec): 1363 *Dobrocha*, 1773 *Dobroc*, 1786 *Dobrocsch*, 1808 *Dobrocs*, *Dobroč*, 1863 – 1902 *Dobrocs*, 1907 – 1913 *Dabar*, 1920 – *Dobroč* (Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, ďalej VSOS, 1, s. 324); ***Dobroč*** (súčasť lokality Čierny Balog): 1808 *Dobrocs*, *Dobroč*, 1863 – 1882 *Dobrocs* (VSOS 1, s. 297); ***Dobročná*** (súčasť obce Liešťany): 1332 *Dobrochna*, 1506 *Dobrachyna*, 1772 *Dobrocna* (VSOS 2, s. 157).

Výskyt názvov motivovaných podobami *debra*, *deber/diber* v slovenskej oronymii skúmal M. Majtán (1996, s. 84) a skonštatoval, že ich výskyt je obmedzený na území východného Slovenska. Súvisí to s výskytom motivujúceho apelatíva, ktoré sa v podobách *debra/deber* a s významami 1. roklina,

priehlbina, 2. jama, výmoľ zachovalo len v areáli východoslovenských nárečí (Slovník slovenských nárečí, zv. 1, s. 299). Z predpisovného obdobia slovenčiny (pred kodifikáciou A. Bernolákom r. 1787) apelatívum *debra*, *dobra* (nárečovo aj *dibra*) nie je zaznamenané, zachovalo sa len ako motivant toponyma *Debrad'* (*saltus Debrei* 1113, 1255 *pratium Debregh*, *populide Debragh*, *Debregy*, 1255 *Debragy*, VSOS, 1, s. 305), resp. *Deberník*, osada pri Gočaltove (Stanislav, Slovenský juh, II, s. 142), *Debrica* (*Historický slovník slovenského jazyka*, zv.1, s. 236), analogicky aj ojkonymum *Debrecín*. V oronymii sa sledovaný motivant na slovenskom jazykovom území vyskytuje pri pomenovaní vrchov *Dobroč* (684 m), *Dobrica* (320 m), *Vrchdobroč* (918 m), z hydronymie (= názvy tečúcich aj stojatých vôd) sú známe doklady *Dobročča* (1286 *rivulus Dobrachsa*, neidentifikovaný tok v Tekove), o ktorom V. Šmilauer (1932, s. 347 a 359) predpokladal, že môže ísť o potok prameniaci severovýchodne od obce Neverice.

Pri hľadaní motivácie ojkonyma *Dobroč* tak ťažko možno prijať spomenutý výklad R. Krajčoviča (2008, s. 222), ktorý vychádza z adjektívneho základu *dobr-* a opiera sa o motiváciu kvalitatívne kontrastnou vlastnosťou – „hospodársky výnosnejšie okolie založenej obce proti málo výnosným chotárom v susedných južných krajoch“ (tamže) aj napriek tomu, že v inventári topolexém, t. j. apelatív motivujúcich toponymá, uvádzajú sa heslové slová *debr*, *debra* vo význame „priehlbina, roklina, výmoľ“ (psl. *debrъ*, sloven. hist. *debra*, v nárečiach zachované v podobe *deber*), resp. *Debrad'* (od *debr*, *debra*) vo význame „väčšia plocha roklín, priehlbín, výmoľov a pod.“ – *Debragy* 1255, *Debrad* 1427, *Debred* 1630, dnes *Debrad'*; časť chotára tvorila vodou rozrušená krasová plošina dnes zalesnená (Krajčovič, 2008, č. 3, s. 166).

Z kontextu je zrejmé, že pri vysvetľovaní ojkonyma *Dobroč* sa nerešpektovali všetky mimojazykové motivačné faktory a okrem vzájomnej polohy objektov v rámci zemepisnej šírky a dĺžky si autor neuvedomil ich celkovú polohu: chotár lokality *Dobroč* (okres Lučenec) sa nachádza v rozmedzí 270 – 900 m nad morom, stred obce vo výške 275 m, samotná osídlená časť je v doline. V súvislosti s polohou Dobroče ani v dávnej či nedávnej minulosti nemožno predpokladať využitie „dobrej“ hospodárskej pôdy, pretože chotár leží v kopcovitom teréne. Analogická je aj poloha druhej lokality s názvom *Dobroč* (súčasťi obce Čierny Balog). Toponým motivovaných starým

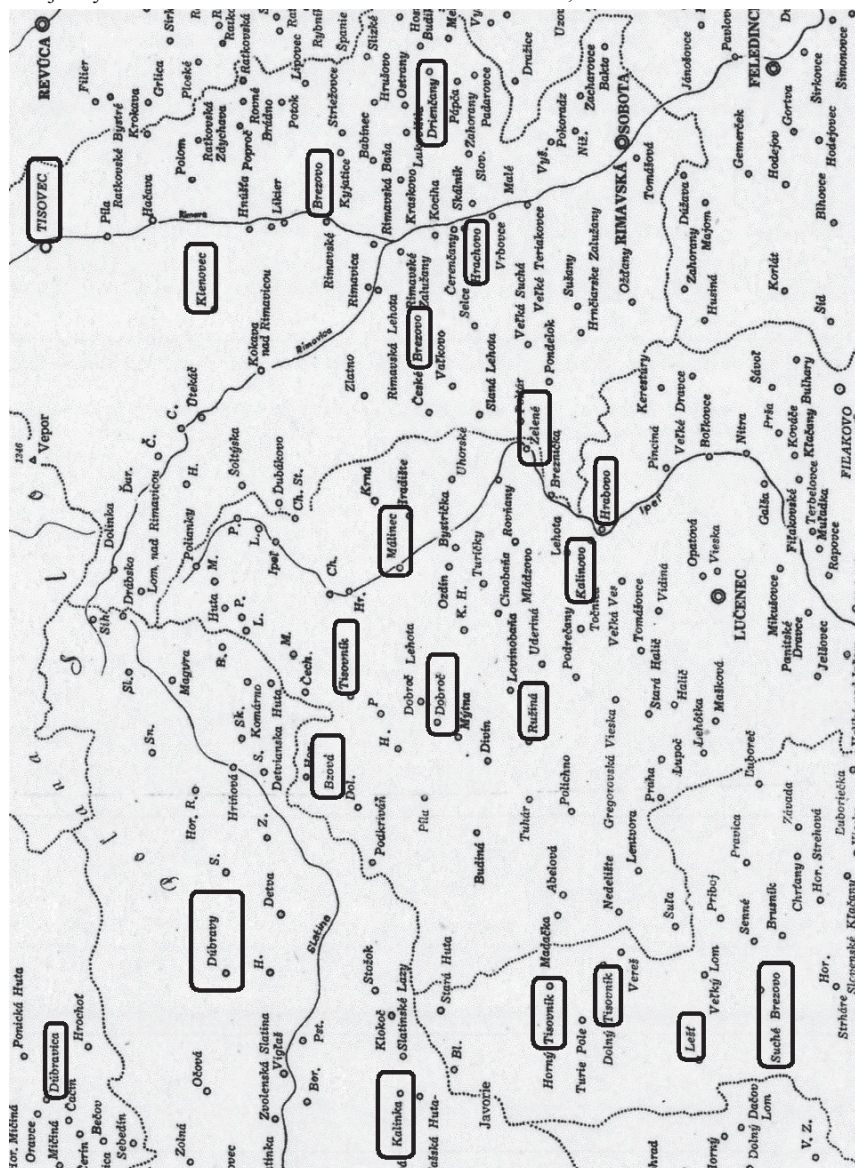
apelatívom **d̥br̥* vo význame „dolina, jama, úžľabina, rokľina, výmol“ je na území Slovenska málo aj napriek tomu, že jeho väčšia časť je hornatá. Hodnotným poznatkom o výskyte apelatíva **d̥br̥* v staršom predpisovnom období slovenčiny sú jednak podoby *Dobroč*, *Dobročná*, *Vrchdobroč* so stredoslovenskou striednicou za tvrdý redukovaný vokál (tvrdý jer, *ɓ*), jeho areálové podoby *Debrad'*, *Debrica* (z územia, na ktorom je striednicou za tvrdý jer [*ɓ*] nemäkčiace *e*, odtiaľ aj *Debrecín*), resp. výskyt apelatívnych podôb *debra/dibra* vo východoslovenských nárečiach.

Ďalšia pripomienka k vysvetľovaniu niektorých miestnych názvov sa týka výkladu motivácie ojkónym *Kalinov* (okr. Michalovce) a *Kalinovo* (okres Poltár; pozri Krajčovič, 2010, s. 25), pri ktorom sa uvádza, že ide o väčší priestor v teréne znečistenej vody bahnom, kalom. R. Krajčovič pripúšťa aj možnosť motivácie apelatívom *kalina* = krík s bielymi kvetmi a červenými plodmi, hoci vzhľadom na vlhkomilnosť kríka nemožno vylúčiť ani vplyv názvu tohto kríka kalina na vývin názvov obcí. Podľa nášho názoru v motivácii ojkonyma dominuje práve tento rastlinný motív, pretože vedľajšia lokalita (dnes súčasť Kalinova, pozri obrázok) sa volala *Hrabovo*. Polarizácia motivantov *kalina* – *hrab* je pravdepodobnejšia ako polarizácia *blato* – *hrab*; argumentácia pomenovania *Kalinov* „podľa plytkej priehlbiny so zakalenou vodou v blízkosti založenej osady“ je nepravdepodobná. Argumentácia tým, že motiváciu zakalenou vodou potvrdzujú názvy častí chotára *Blatiná*, *Dolný močiar* a *Horný močiar* (Krajčovič, 2010, s. 25) nie je presvedčivá v tom, že názvy s touto motiváciou sú živé v mnohých lokalitách a nemajú vo vzťahu k okoliu dištinkatívnu funkciu. Sporná je aj ďalšia argumentácia tým, že „obec vznikla v doline potoka nazývaného Kalinov, preto je možné, že motiváciou mohol byť blatisť terén pri brehoch potoka najmä po jeho vylievaní sa v časoch silných dažďov“ (tamže) tým, že aj v hydronyme by sme predpokladali východiskovú podobu bez samohlásky *-i-* (porovnaj názvy iných lokalít *Kalná*, *Kalnica*, *Kalište*). Ojkónymá z okolia Kalinova, t. j. zo sledovanej oblasti Novohradu, ale aj blízkeho Malohontu či Gemera, dokazujú vysokú mieru motivácie ojkónym apelatívami z tematickej oblasti flóry (pozri obrázok). Naše argumenty ilustrujeme využitím materiálu z citovaného seriálu R. Krajčoviča: *Hrabovo* (<*hrabový*, -á, -é, krátky tvar adjektíva vo význame „niečo, čo ma vzťah k hrabu, k hrabovému porastu, hrabový les, hrabo-

vé drevo a pod. – *Grab* 1271, *Garab* 1435, 1808 *Hrbové*, 1920 *Hrabovo*; Krajčovič 2009, s. 89), (*České*) *Brezovo* (*brezov*, -a, -o, menné adjektívum vo význame „brezový“ – *Brezow* 1435, *Cžeska Brezowa* 1773, *Cžeské Brezowo* 1808), *Bzová* (vyššia krovitá drevina, *Sambucus*, baza), *Dúbravy* (<*dúbrava*, priestor v teréne porastený lesom, hájom; Krajčovič, 2008, s. 291), *Hrachovo* (<*hrachov*, menné adjektívum; to, čo má vzťah k hrachu, čo je z hrachu; *Hrachou* 1353, *Harahou* 1360, *Hrachowo* 1808, dnes *Hrachovo*, názov podľa rozsiahlych polí porastených hrachom pri pôvodnej osade alebo podľa osadníkov povinných v službách panstva dorábať hrach pre panské kuchyne, pre chov vtáctva alebo pre jeho lákanie na odchyt v čase panského lovu; Krajčovič, 2009, s. 92), *Hrušovo* (<*hrušov*, -a, -o, menné adjektívum *hruškový*, od apelatíva *hruša* príp. menného adjektíva; názov podľa hruškového ovocného sadu, prípad. sadu s prevahou hrušiek alebo podľa hrušiek vysadených vo vinohrade; obyvatelia obce sa v minulosti venovali vinohradníctvu, to zvyšuje reálnosť výkladu názvu – *Huruswa* 1297, *Hrwsa* 1427, *Hrussowo* 1773; Krajčovič, 2009, s. 156) – *Jelšovec* (<*jelšovec*, priestor s hromadným výskytom jelší, jelšový háj, lesík, názov motivovaný priestorom porasteným jelšami, priestorom zmiešaného lesného porastu s prevahou jelší v blízkosti založenej osady: od slova *jelša* = vlhkomilný listnatý strom, *Alnus*: *Jelsewcz*, *Jelsoch* 1573, *Jelssowec* 1808; Krajčovič, 2010, s. 23), *Klenovec* – (*klenovec*, priestor s hojným výskytom klena, klenový háj: *Clenocz* 1438, *Klenowecz*, Krajčovič, 2010, s. 152), *Lešť* (<*lešť*, lieskové krovie, lieskové stromy, *leštie* = lieskový porast, *Lest*, *Leest* 1573, *Lesth* 1773, *Lestiné* 1808, dnes *Lešť*; Krajčovič, 2011, s. 353), *Lipovec* (<*lipovec*, miesto porastené lipami, názov podľa miesta porasteného lipami – *Lypolch* 1413, *Lypowch* 1427, *Lipowcze* 1773, *Lipowec* 1808, dnes *Lipovec*; Krajčovič, 2011, s. 359 – 360). Na tomto mieste by sme chceli skomentovať aj motiváciu ojkonyma *Málinec* (*Malnapatak* 1514, *Malintz* 1773, *Malinec* 1808), ktorú R. Krajčovič (2012, s. 152) spája so slovom *malina* vo význame „niečo malé, pomalé v pohybe“, utvorené od koreňa *mal-* v slovách *malý*, *pomalý* + *-ina* (ako v slove *bystrina*) alebo príp. priestoru *-ina* (ako v slove *dolina*) a argumentuje skráteným dokladom *Malina* na *Málna* v maďarčine a odkazom na vysvetlenie I. Kniezsu (1955: maďarské *málna* zo slovanského *malina* = plod). Práve príklad *malina* vo význame „rastlina, ker, jeho plod“ (lat.

rubus) považujeme za skutočný motivačný činiteľ ojkonyma *Málinec*. Aj preto, že v sledovanej oblasti zapadá do paradigmy okolitých názvov typu *Lipovec*, *Tisovec*, *Klenovec*, navyše motivácia osady slovom s významom „niečo malé, pomalé v pohybe“ v prípade Málinca nie je pravdepodobná, pretože touto lokalitou preteká rieka Ipeľ. Jeho veľkosti v čase vzniku osady nemohla v pomenovacom procese konkurovať povaha malého toku (pozri Majtán – Žigo, 1999, s. 107 – 108). V prípade ojkonyma *Málinec* za pravdepodobné považujeme význam „priestor s hojným výskytom malinčia“, čo korešponduje s vysvetlením názvov *Lipovec*, *Klenovec* a aj s celkovou pomenovacou paradigmou názvov tejto oblasti (dominujú motívy rastlín a drevín). Do tohto radu patria aj ďalšie názvy z opisovanej oblasti, ktoré ešte neboli v rámci seriálu publikované: *Ružiná* (1499 *Rosalehota*, 1773 *Lehotka*, 1808 *Ružiná Lhota*), *Tisovec* (priestor s hojným výskytom tisu, tisový háj: *Thysolch*, *Tyzolch* 1334, *Tisowec* 1773), *Zelené* (< adjektívum *zelený*, tu „miesto vyznačujúce sa v okolí výrazným výskytom zelene“: *Zelene* 1438) a pod.

Niekoľko príkladov ojkónym, t. j. miestnych názvov z malého územia Slovenska, je svedectvom o tom, že každé slovo, živé aj zaniknuté, nachádzajúce sa v centre alebo aj na periférii slovnej zásoby, je legendou, ktorá identifikuje náš a nielen náš jazyk v priestore aj čase. Veľké množstvo apelatív sa niektorým z prvkov svojej významovej roviny stalo motivačným činiteľom vzniku vlastných mien. Každá obec či oblasť sa vyznačuje veľkým množstvom všeobecných, ale aj špecifických a zaujímavých jazykových prvkov, ktoré možno vhodne využiť pri vyučovaní slovenského jazyka a pri odhaľovaní minulosti a okolností typických pre túto oblasť v čase vzniku vlastného mena. K vysvetľovaniu tohto procesu, v ktorom sa všeobecné podstatné meno stáva motivačným činiteľom vlastného mena, vo veľkej miere prispieva svojim rozsiahlym seriálom aj R. Krajčovič a inšpiruje ním k odhaľovaniu ďalších, nepoznaných či nespoznaných stránok nášho jazyka.

LITERATÚRA

- Dawkins, Richard: Subject(s) Evolutionary Biology. Oxford: Publisher Oxford University Press 1976. 224 s.
- Etimologičeskij slovar' slavianskich jazykov. Praslavianskij leksičeskij fond. Red. O. N. Trubačov. Vyp. 5. *dělo – držaľb*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka 1978.
- Historický slovník slovenského jazyka. Red. M. Majtán. Zv. 1. Bratislava: Veda 1992. 536 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest. Kultúra slova, 2008, roč. 42, č. 5; 2009, roč. 43, č. 2; 2010, roč. 44, č. 1; 2011, roč. 45, č. 6.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.
- MAJTÁN, Milan – ŽIGO, Pavol. Hydronymia povodia Ipľa. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Filozofická fakulta UK 1999. 116 s.
- ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. 1. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2000. 244 s.
- ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. 2. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2002. 228 s.
- ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. 3. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2004. 230 s.
- POHL, Hienz-Dieter: Zum Namengu tslovenischer Herkunft in Österreich. In: Österreichische Namenforschung. 27, 1999, s. 51 – 56.
- ROSPOND, Stanisław: Słownik etymologiczny miast i gmin PRL. Wrocław –Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich 1984.
- Slovník slovenských nářečí. Zv. 1. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994.
- SNOJ, Marko: Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC 2009. 608 s.
- ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava: Učená spoločnosť Šafaříkova 1932. 564 s.
- ŠMILAUER, Vladimír: Příručka slovanské toponomastiky. Zv. 1. A – L. Praha: 1963, s. 1 – 264. Zv. 2. M – Ž. Praha: 1964, s. 267 – 538.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1. – 3. Bratislava: Veda 1977 – 1979.

ROZLIČNOSTI

Passau či Pasov?

Nedávne záplavy zasiahli aj nemecké prístavné mesto *Passau* ležiace na sútoku troch riek. Televízni diváci, rozhlasoví poslucháči a čitatelia novín, ktorí pozornejšie sledovali povodňové správy, si všimli, že popri názve *Passau* sa v slovenských médiách používal aj názov *Pasov*, zriedkavo aj *Pásov*. Na jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra sa obrátil televízny divák, ktorý pri overovaní správneho názvu zaplaveného bavorského mesta našiel v Malej slovenskej encyklopédii Beliane (1993) podobu *Pasov*, a pýtal sa, či je to slovenský vžitý názov bavorského mesta *Passau*.

Tejto téme sa pred jedenástimi rokmi venoval Matej Považaj v príspevku *Passau a Pasov* publikovanom v Kultúre slova (roč. 36, 2002, č. 2, s. 108). Vysvetlil, že názov *Pasov* je slovenský vžitý historický názov bavorského mesta, ktoré sa v dávnej minulosti zapísalo aj do našej histórie, ale ako súčasný geografický názov sa na Slovensku používa nemecký názov *Passau*. Ukazuje sa však (a to nielen v súvislosti s dvojicou názvov *Pasov – Passau*), že dva názvy jedného mesta (historický a súčasný) považujú mnohí používatelia slovenského jazyka za rovnocenné a zameniteľné.

V slovenčine sa používajú názvy cudzích miest buď v pôvodnej úradnej podobe v jazyku, ktorý sa používa na území, na ktorom sa objekt nachádza – takéto názvy sa nazývajú endonymá –, alebo máme pre cudzie mestá v slovenčine domáce vžité názvy – exonymá. Vžitý názov, exonymum, je podľa Slovníka termínov používaných pri štandardizácii geografických názvov (slovník OSN Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names) názov používaný v určitom jazyku pre geografický objekt nachádzajúci sa mimo územia, kde sa týmto jazykom intenzívne hovorí, a má odlišnú podobu od príslušného endonyma. Slovenské vžité názvy – exonymá – majú v slovenčine mnohé hlavné mestá cudzích štátov, ako napr. *Atény* namiesto gréc. *Athína*, *Londýn* namiesto angl. *London*, *Varšava* namiesto poľ. *Warszawa* či *Viedeň* namiesto nem. *Wien*, ale aj niektoré menšie cudzie

mestá, ktoré sa nejakým spôsobom spájajú s našou históriou, napr. *Ostrihom* (maď. *Esztergom*), *Výšehrad* (maď. *Visegrád*), *Lužica* (nem. *Lausitz*), *Janov* (tal. *Genova*), *Kamenica* (nem. *Chemnitz*). Slovenské exonymá sa uvádzajú v publikácii Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky *Slovenské vžitú názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky*, 1999. Zoznam je sprístupnený aj v elektronickej verzii na stránke <http://www.skgeodesy.sk>.

Nie všetky slovenské exonymá, ktoré sa v minulosti utvorili, používajú sa dodnes. Niektoré zriedkavo používané exonymá sa časom preradili do kategórie slovenských historických vžitých názvov. V názvoslovnom zozname Úradu geodézie, kartografie a katastra sa medzi slovenskými historickými vžitými názvami ako *Carihrad*, *Kostnica*, *Linec*, *Sol'nohrad* či *Mohuč* (dnes *Istanbul*, *Konstanz*, *Linz*, *Salzburg* a *Mainz*) uvádza aj historický vžitý názov *Pasov*. Historické názvy sa používajú iba v historických súvislostiach (napr. v historických dielach či románoch, v turistických sprievodcoch a pod.), ale v aktuálnom spravodajstve treba používať súčasné geografické názvy. V súvislosti s bavorským mestom je to pôvodný nemecký názov (endonymum) *Passau*. Spracovanie hesla *Pasov* v jednozväzkovej encyklopédii Beliane z roku 1993 zodpovedá staršiemu stavu v geografickom názvosloví pred roka 1999. Skutočnosť, že historický názov *Pasov* sa začal opäť používať v spravodajstve, nie je výsledkom zmeny v štandardizácii ani snáh o návrat k historickému názvu. Môže za to nepozornosť pri preberaní správ z češtiny, keďže v Česku sa používa názov *Pasov*.

Katarína Kálmánová

SPRÁVY A POSUDKY

Kurzy na využívanie databáz Slovenského národného korpusu

Slovenský národný korpus (ďalej SNK) je neoceniteľným zdrojom informácií nielen o výskyte konkrétnych slov v našom jazyku, ale aj o spojeniach, preferovaných gramatických tvaroch, syntaktických konštrukciách a ďalších jazykových javoch. Na vyhľadávanie v korpusových zdrojoch, ktoré aktuálne obsahujú vyše 2,5 miliardy jednotiek, môžu registrovaní používatelia SNK používať nástroj NoSketch Engine známy aj ako Bonito 2. Pre všetkých, ktorí sa chcú naučiť pracovať s týmto nástrojom, ale aj pre tých, ktorí sa chcú zdokonaľiť a vyhľadávať komplexnejšie jazykové informácie, ponúka oddelenie SNK od marca 2013 cyklus prezentácií a praktických seminárov s názvom *Vyhľadávanie v Slovenskom národnom korpuse*. Do konca júla 2013 absolvovalo 7 seminárov dohromady 45 záujemcov z bratislavských aj mimobratislavských pracovísk. Semináre sú určené pre všetkých, ktorí pracujú so slovom ako takým, s jazykom, s informáciami, ktoré sa v ňom nachádzajú – pre slovakistov, slavistov, lexikografov, etnológov, etnografov, psychológov, učiteľov základných, stredných a vysokých škôl, prekladateľov, študentov filologických, učiteľských, prekladateľských či technických smerov. Podujatia sa konajú spravidla každý druhý týždeň, zameranie seminára v konkrétnom termíne je zverejnené na stránke SNK (http://korpus.sk/workshops_date.html). Každý seminár trvá približne 2 hodiny, účastník pracuje samostatne za počítačom a sám si skúša všetky prezentované funkcie vyhľadávacieho nástroja. Maximálna kapacita seminárov je 7 účastníkov na jedno podujatie, pretože jedným z cieľov je venovať sa účastníkom individuálne. Na každý termín je potrebné sa zaregistrovať (<http://korpus.sk/workshop/>), prihlasovať sa možno už 10 dní pred podujatím. Pozvánku na aktuálne najbližší workshop s odkazom na stránku registrácie nájdú záujemcovia v položke Novinky na stránke SNK.

V rámci cyklu *Vyhľadávanie v Slovenskom národnom korpuse* je v ponuke sedem typov seminárov. Na prvom z nich sa záujemcovia naučia vy-

hľadávať v písaných korpusoch na základe všetkých dostupných atribútov, zmeniť zobrazenie vyhladaných dát podľa potreby, používať filtre, triediace, frekvenčné a kolokačné nástroje a ukladať vyhladané dáta (seminár *Vyhľadávanie v písaných korpusoch – začiatovníci*).

Tí, ktorí majú záujem spoznať a používať hovorené databázy, môžu navštíviť seminár *Vyhľadávanie v hovorených korpusoch – začiatovníci*, kde sa predstavia dostupné hovorené databázy, ich štruktúra, vonkajšia a vnútorná anotácia, atribúty vhodné na vyhľadávanie a využívanie už známych funkcií vyhľadávača NoSketch Engine.

Pre pokročilých používateľov korpusu bude pripravený seminár *Vyhľadávanie v korpusoch – pokročilí*, na ktorom ponúkne záujemcom možnosť riešiť špecifické otázky súvisiace s vyhľadávaním materiálu v korpusoch podľa ich konkrétnych potrieb a cieľov výskumu.

Pre pokročilých používateľov – učiteľov – je určený seminár *Vyhľadávanie v korpusoch pre učiteľov*, ktorého cieľom je ponúknuť učiteľom námety na tvorbu vlastných cvičení a úloh pre žiakov (alebo so žiakmi) na základe databáz SNK.

Precvičiť si nadobudnuté základné znalosti a zručnosti pri riešení konkrétnych zadani na vyhľadávanie v písaných a hovorených databázach budú môcť pokročilí používatelia v rámci špeciálneho seminára *Vyhľadávanie v korpusoch – cvičenia*.

V budúcnosti oddelenie SNK plánuje ponúknuť aj osobitný seminár zameraný na vyhľadávanie v paralelných korpusoch, kde sa používatelia naučia vyhľadávať v paralelných korpusoch slovenských a inojazyčných textov (slovensko-anglický, slovensko-český, slovensko-francúzsky, slovensko-ruský, slovensko-latinský; pripravuje sa slovensko-maďarský a slovensko-nemecký paralelný korpus) a využívať pri výskume aj všetky funkcie vyhľadávacieho nástroja NoSketch Engine.

Seminár *Používanie ostatných databáz SNK* informuje o ďalších databázach SNK (Slovenská terminologická databáza, slovenský WordNet, Historický korpus slovenčiny) a o možnostiach ich efektívneho využívania.

Viac informácií o jednotlivých typoch praktických prezentácií a seminárov sa nachádza na stránke SNK (<http://korpus.sk/workshops.html>).

Oddelenie SNK poskytuje všetky podujatia bezplatne. Rovnako sú bezplatné aj tie semináre, ktoré po dohode so záujemcami realizujú pracov-

níci SNK mimo pracoviska Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, napr. na základných, stredných a vysokých školách, na akademických pracoviskách a pod. Na základe dohody s danou inštitúciou môžu pracovníci oddelenia SNK pripraviť pre väčšie skupiny záujemcov ktorýkoľvek z ponúkaných seminárov v rozsahu jedného dňa aj viacerých dní.

V prípade záujmu o zorganizovanie workshopu na pracovisku mimo oddelenia SNK možno kontaktovať pracovníkov oddelenia SNK na adrese korpus@korpus.sk.

Katarína Gajdošová

Aký bol 21. ročník celoštátnej súťaže s medzinárodnou účasťou Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko

*Slovenčina, kto ti dal
toľko nežných krás,
že vždy ako potôčik
zažblnkočeš v nás?*

*Slovenčina najdrahšia,
ty si poklad náš.
To preto, že mamkino
srdce v sebe máš.*

Táto báseň Štefana Moravčíka, zhudobnená Milanom Novákom, je mottom celoštátnej súťaže s medzinárodnou účasťou *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Od roku 1994 každoročne otvára jej slávnostné vyhodnotenie v Nových Zámkoch.

Vyhlasovateľmi 21. ročníka súťaže boli Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, Spolok slovenských spisovateľov, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o., Štátny pedagogický ústav, Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Vydavateľstvo Matice slovenskej.

Počas školského roka 2012/2013 žiaci základných a stredných škôl zo všetkých kútov Slovenska v básňach či v próze kládli na papier svoje myš-

lienky, vyznávali sa zo svojho vzťahu k materinskému jazyku či ku krajine, v ktorej žijú, iní hľadali odpoveď na otázku, prečo majú radi slovenčinu, Slovensko, alebo iba vyrozprávali zaujímavý, smutný, veselý či vymyslený príbeh.

Som žiačka 5. ročníka. Volám sa Adrika. Nerada píšem diktáty, lebo zápas s i/y trvalo prehrávam. Je to 1 : 0 pre chyby. Písomky mi tiež nejdú. Ale slohy, tie milujem! Rada si vymýšľam. Toto vám však hovorím čistú, čistulinkú pravdu! Ak raz dostanem jednotku z diktátu, spravím takú oslavu, že torty budú po celej dedine. Počkať! To som povedala zle! Budú po celej Nitre! Nech Nitrania vidia! (Už viem, že to nie sú Nitrančania!!!). ...

(Adriana Zvalová, 5. ročník, ZŠ sv. Svorada a Benedikta, Nitra)

Slovensko je hudba, ktorá ti znie v ušiach, aj keby si stratil cestu v bludisku neznámeho sveta. Hudba ťa vždy šťastlivo privedie tam, kde vonia čerstvý chlieb, kde počuješ slová tvojmu srdcu blízke. ...

(Marína Urbanová, 9. ročník, Levice)

21. ročník súťaže sa niesol v znamení výročí významných historických udalostí – 1150. výročia príchodu vierozvestcov Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu, 165. výročia prijatia Žiadostí slovenského národa, 150. výročia založenia Matice slovenskej, 95. výročia prijatia Deklarácie slovenského národa v Martine, 20. výročia vzniku Slovenskej republiky i v znamení výročí významných osobností slovenského národa – 220. výročia narodenia Jána Kollára, 250. výročia narodenia a 200. výročia úmrtia Antona Bernoláka, 200. výročia narodenia Samuela Tomášika, 185. výročia narodenia Pavla Dobšinského i mnohých iných. Aj časť súťažných prác bola inšpirovaná práve niektorou z týchto významných udalostí. Napríklad táto:

PAVOL DOBŠINSKÝ
vkladáš
do
detských očí
hviezdy
nájdené v šperkovniciach
našich prababičiek,
aby sme sa nebáli tmy,
písmenká si premenil
na rozprávkové bytosti,

*všetkých si si nás omotal
okolo prsta
ako zelené vlasy
deda Vševeda.*

*Chcem nájsť
v твоjich knihách
jedného princa
aj pre seba.*

(Jana Biganičová, 9. ročník, ZUŠ J. Melkoviča, Stará Ľubovňa)

Do súťaže sa pravidelne zapájajú aj zahraniční Slováci, ktorým Matica slovenská v spolupráci s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí zabezpečuje na Slovensku aj niekoľkodenný pobyt s programom. Žiaci niektorých zahraničných škôl so slovenským vyučovacím jazykom sú viacnásobnými účastníkmi súťaže, iní prostredníctvom svojich učiteľov slovenčiny poslali svoje „vyznania“ do súťaže prvýkrát. Tu je jedno z nich:

*Zdá sa, že som haluz,
Zo Slovenska koreň ťahám.
Krásny je to pocit, a preto
Slovenčina a Slovensko, rada ťa mám*

(Mária Častovenová, 5. ročník, Báčsky Petrovec, Srbsko)

Do celoslovenského kola súťaže sa v školskom roku 2012/2013 prihlásilo 135 škôl z celého Slovenska (117 základných škôl, 18 gymnázií a stredných odborných škôl a 2 základné umelecké školy). Hodnotilo sa 552 prác: v 1. kategórii (1. stupeň ZŠ) 134, v 2. kategórii (2. stupeň ZŠ a 1. – 4. ročník osemročných gymnázií) 375 a v 3. kategórii (stredné školy) 43 prác. Do súťaže sa zapojili aj zahraniční Slováci z 22 škôl (20 základných škôl a 2 stredné školy) z Česka, Maďarska, Chorvátska, zo Srbska, z Rumunska a Ukrajiny, ktorí súťažili vo 4. kategórii. Práce posudzovali 15 odborní porotcovia a udelili 5 hlavných cien, 5 cien poroty, 42 čestných uznání, 5 osobitných cien poroty a osobitnú cenu predsedu Matice slovenskej, ocenili 5 škôl a 4 pedagógov.

21. ročník súťaže vyvrcholil 12. júna 2013 v Nových Zámkoch slávnostným vyhodnotením, nad ktorým prevzal záštitu prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič.

Slávnostný program sa začal pri pomníku Antona Bernoláka pietnym aktom kladenia vencov zástupcov vyhlasovateľov a organizátorov súťaže a krátkym programom, v ktorom zazneli piesne v podaní speváckeho zboru Lipa a úryvok z eposu *Cyrilo-Methodiáda* v podaní herečky a recitátorky Idy Rapaičovej. Program vyvrcholil v budove Miestneho odboru Matice slovenskej odovzdávaním cien oceneným účastníkom. V rámci kultúrneho programu sa súťažiacim i ostatným účastníkom podujatia prihovorili predstavitelia Nitrianskeho samosprávneho kraja, mesta Nové Zámky, zástupcovia vyhlasovateľov a organizátorov súťaže, vystúpil folklórny súbor Matičiarik z Nových Zámkov, zazneli operné árie i pieseň *V dolinách* v podaní novozámockého rodáka Otokara Kleina, sólistu Slovenského národného divadla, i Proglas v brilantnom podaní Idy Rapaičovej. O dôstojný priebeh slávnostného vyhodnotenia súťaže sa zaslúžili pracovníci Miestneho odboru Matice slovenskej v Nových Zámkoch. Ministerstvo kultúry v spolupráci s organizátormi súťaže vydalo zborníček s ukážkami ocenených prác pod názvom *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko. 21. ročník* (Bratislava: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky 2013. 74 s. ISBN 978-80-969512-7-7).

Poďakovanie i slová uznania patria organizátorom, vyhlasovateľom, sponzorom i všetkým ostatným, ktorí prispeli k úspešnému priebehu celého ročníka súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*. Obrovské uznanie však patrí všetkým súťažiacim a ich pedagógom, ktorí spolu dokážu odkrývať tajomstvá a krásy slovenského jazyka, literatúry, našej kultúry i krajiny.

Dagmar Šimunová

Monografický príspevok k výskumu ontogenézy reči

[ZAJACOVÁ, Stanislava: *Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistikého experimentu*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis. Monografia 127. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012. 227 s. ISBN 978-80-555-0408-7]

Monografia Stanislavy Zajacovej, vysokoškolskej učiteľky na Katedre slovenského jazyka Inštitútu slovackistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, je súčasťou lingvisticko-psychologicko-logopedického výskumu reči detí, ktorý sa v rámci Virtuálneho laboratória detskej reči (dostupné na <http://www.laboratorium.detskarec.sk/>) systematicky rozvíja od 90. rokov minulého storočia v dvoch centrách – na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a na Katedre logopédie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Nateraz najkomplexnejším spoločným výstupom základného výskumu je monotematický zborník *Štúdie o detskej reči* (Ed.: D. Slančová. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis. Prešov: Filozofická fakulta PU 2008. 355 s.). Uvedené štúdie vychádzajúce z longitudinálneho výskumu zacieleného na vývin fonologickej, gramatickej, lexikálnej, pragmatickej a neverbálnej stránky komunikácie detí S. Zajacová obohatila výsledkami opretými o metódu kontrolovanej improvizácie. To znamená, že typické znaky komunikačného registra detí mladšieho školského veku odpozorovala zo záznamov autentickej komunikácie detí počas rolovej hry. Ontogenéza detskej reči z hľadiska vývinu komunikačného registra detí mladšieho školského veku sa v slovenskej lingvistike stala predmetom samostatného výskumu prvýkrát.

Vzhľadom na cieľ práce – odhaliť vedomosti detí mladšieho školského veku o štruktúre a fungovaní makrosociálnych a mikrosociálnych komunikačných registrov príznačných pre roly dospelých – autorka skúmala autentický jazykový materiál v symbióze lingvistického, vývinovopsychologického a sociologického prístupu. Tento trojstranný pohľad je prítomný tak v teoretickej časti precizujúcej sociologické východiská (sociálnu rolu, sociálny status, socializáciu), psychologické východiská (hru, osobitne ro-

Recenzia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0129/12 *Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku*.

lovú hru) a komunikačno-pragmatické východiská výskumu (komunikačnú kompetenciu, komunikačný register, komunikačnú sféru a komunikačnú situáciu, pragmatickú štruktúru dialógu, komunikačnú funkciu), ako aj vo výskumnej aplikácii, kde autorka s istotou a jednoznačne používa zvolené terminologické inštrumentárium.

Materiálová databáza pozostáva z 32 originálnych nahrávok komunikácie 6- až 8-ročných detí v situáciách tzv. kontrolovanej improvizácie, t. j. počas rolovej hry na rodinu, školu a lekára. Na analýzu autorka využila 8,5 hodiny audiozáznamu (s výberovou vzorkou transkriptov sa čitateľ môže oboznámiť v samostatnej 50-stranovej prílohe monografie).

Kľúčovým termínom práce je teoreticky presvedčivo vymedzený komunikačný register ako *sociálne podmienené konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie*. S. Zajacová nadviazala na výskum Daniely Slančovej (Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? In: *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu*. 1. vyd. Materiály z 3. konferencie o komunikácii konanej na Donovaloch 11. – 13. septembra 1997. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB 1999, s. 93 – 100.), svojej školiteľky, ktorá kategóriu komunikačného registra do slovenskej lingvistiky uviedla a výskumne etablovala. Nadväzujúc na výskum D. Slančovej, autorka monografie teoreticky precízne a argumentačne obhajuje opodstatnenosť uvedenia ďalších termínov, akými sú *komunikácia formou nepravého dialógu* (dialóg spojený s predstieraním, s hraním rolí), *socioreplika* ako prehovor viazaný na jedinú sociálnu rolu, *disproporčná komunikácia* príznačná pre asymetrický vzťah medzi komunikantmi.

S. Zajacová použila metódu sociolingvistického experimentu, aby prvky komunikačných registrov dospelých, ktoré sú uložené v pasívnej zložke jazykového vedomia detí, sprístupnila priamemu pozorovaniu. To znamená, že vytvorila príležitosť, aby zvukové, gramatické, lexikálne a pragmatické prostriedky, inak ticho prítomné a neuvedomované zložky jazykového vedomia dieťaťa, „vyšli na svetlo“ a aby ich potom mohla lingvo-psychologickým pohľadom vystopovať. Materiálovo doložila, že deti na začiatku školskej dochádzky (objektom výskumu sú rečové schopnosti 6- až 8-ročných detí) ovládajú nielen jemné nuansy v príznakovej a nepríznakovej realizácii suprasegmentálnych prostriedkov reči, v posunoch gramatických kategórií čísla a slovesnej osoby, vo funkčnom výbere re-

gistrovo motivovaných, expresívnych, axiologických i odborných lexém, ale zvládli aj diferencie v rozložení akcentov medzi výpoveďami s reaktívnou, postojovou, prvkovou a kontaktovou komunikačnou funkciou, t. j. orientujú sa i v pragmatickej stránke dialógu. A nielen to. Zo záverečnej komparácie rozloženia komunikačných funkcií vyplýva, že deti pri výbere komunikačných funkcií spontánne (v zmysle bez vonkajšej inštrukcie) rešpektujú opozície *oficiálnosť* – *neoficiálnosť*, *súkromnosť* – *verejnosť*, *sociálna blízkosť* – *sociálna vzdialenosť*. Rozloženie komunikačných funkcií v komunikačnom registri učiteľky a lekára/sestričky je veľmi podobné a súčasne odlišné v porovnaní s rozložením komunikačných funkcií v registri matky/otca. Autorka dokladá, že komunikačná výbava detí, s ktorou prichádzajú do školy, obsahuje i poznanie konvencionalizovaných fráz, kompozičnej štruktúry dialógu, organizácie dialógu, prostriedkov na vyjadrenie empatie, ale i autority. Osobitnú pozornosť zacielená na dosiaľ podceňované, prehliadané a zdanlivo indiferentné výrazy (*dobré, no, tak, čiže, no dobre tak* a pod.), spravidla hodnotené ako expletíva, ktorými hovoriaci v ústnom prejave získava, resp. vyplňa čas pri premýšľaní a ktoré nevyjadrujú nijaký obsah. S. Zajacová objasňuje, že ich použiteľnosť je determinovaná sociálnou rolou a v skutočnosti fungujú predovšetkým ako registrové markery autority. V dialógoch, ktoré prebiehajú ako súčasť rolových hier, autorka zaznamenáva i také prvky, ktorými dieťa (vedome alebo nezámerné) dáva najavo dominantnosť roly, ktorú v dialógu reprezentuje a ktorá je spôsobená viacerými činiteľmi (od inštitucionálnosti komunikácie cez sociálnu pozíciu až po oslabenú komunikačnú schopnosť partnerov dialógu či individuálny komunikačný štýl).

Schopnosť detí vyberať, striedať, kombinovať a prispôbovať prostriedky rozličných komunikačných registrov, a to už v období prvých rokov kontaktu so školským vyučovaním jazyka, implikuje dve otázky. Prvou je zázračnosť jazyka, ktorý umožňuje, aby si ho dieťa osvojilo bez uvedomovanej námahy, bez explicitných inštrukcií a bez negatívnej evidencie zo strany dospelých (bez priamych informácií, čo je a čo nie je v príslušnej komunikačnej situácii typické, vhodné či vyžadované), navyše v relatívne krátkom čase. Súčasne výskum S. Zajacovej založený na dôkazoch relativizuje hodnotiace výroky typu *dnešné deti si hravo poradia s technikou, nevedia však komunikovať* a vyvoláva otázku, či problém nespočíva inde – totiž, či je štýl

vedenia školského dialógu pre dnešné dieťa motivujúci natoľko, aby potrebu prejavil komunikačné schopnosti vôbec pocítilo.

Výsledky výskumu dokumentujú, že deti si spolu s jazykovým systémom veľmi rýchlo osvojujú obsahový i vzťahový rámec komunikačných situácií, do ktorých sa dostávajú. Spôsob, akým sa deti pri hraní rolí obracajú na partnera v dialógu, dokumentuje, že svoju (predstieranú) sociálnu rolu nielen prežívajú, ale sú schopné ju adekvátne komunikačne spracovať. Dôležitosť interakcie s okolím sa všeobecne uznáva, ale autorka monografie ponúka jemný obraz toho, ako sa v procese verbálnej socializácie deti postupne učia svoj verbálny prejav modifikovať s ohľadom na komunikačného partnera, prostredie a zámer prehovoru.

Autorka prejavila veľmi dobrú orientáciu v domácej a zahraničnej literatúre, schopnosť jasne vymedziť cieľ, použiť adekvátnu metodológiu výskumu i metodiku získavania a spracúvania materiálu. Svoje zistenia formuluje s lingvistickou precíznosťou a zároveň ústretovosťou k čitateľovi. Výsledkom sú nové a cenné zistenia pre vývinovú socioštylistiku: „dieťa si neosvojuje jazyk „ako taký“, ale vo všetkých jeho variáciách, s ktorými sa v priebehu jazykovej akvizície dostáva do kontaktu. Pri osvojovaní si makrosociálnych a mikrosociálnych komunikačných registrov príznačných pre iné ako vlastné roly zaznamenáva najmä prototypové znaky, jednotlivé registre dokáže veľmi skoro s ohľadom na komunikačnú situáciu primeraným spôsobom používať a striedať“ (s. 156).

Jana Kesselová

SPYTOVALI STE SA

Tienič. – Na jazykovú poradňu JÚLŠ SAV sa obrátil pisateľ s otázkou, či môže používať podstatné meno *tienič* vo význame „zariadenie na odrušenie vplyvu geopatogénnych zón“. Pripomenul, že toto slovo nenašiel v žiadnej lexikografickej príručke. V slovníkoch sa uvádza iba podstatné meno *tienidlo*, ktoré však nepovažuje za vhodné ani dostatočne presné v danej situácii.

Význam slova *tienidlo* – „prostriedok zabráňujúci priamemu vyžarovaniu lúčov“ – uvedený v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd., 2003) dáva autorovi otázky za pravdu. Zariadenie na odrušenie vplyvu geopatogénnych zón pod túto definíciu nespadá, potreba osobitného výrazu na označenie odlišnej reality je teda očividná.

V jazykovej praxi sa slovo *tienič* už pomerne udomácnilo, o čom svedčí 27 výskytov v Slovenskom národnom korpuse (k 10. augustu 2013) a minimálne dvojnásobok v textoch na internete. Vo väčšine prípadov sa slovo *tienič* vyskytuje v súvislosti s ochranou pred škodlivými účinkami geopatogénnych zón alebo elektromagnetického smogu, napr. *V dosahu narušenia vyrastá budova NBS. Priamo do nej zabudúvajú tieniče harmonizujúce narušené elektromagnetické pole.* (Cestovateľ, 1999/2) – *Na pracovisku namontovali začiatkom roka veľkoplošný tienič, ktorý ruší geopatogénne zóny.* (Sme, dec. 1995) – ... *kedysi sa vraj kládli kamene pod stavbu ako tieniče negatívneho žiarenia* (MY Hornonitrianske noviny, 2011/3). Pomerne zriedkavo sa v textoch na internete vyskytuje slovo *tienič* v súvislostiach, v ktorých sa používa skôr slovo *tienidlo*, napr. výrobca inzeruje *autový tienič aj tienič predného skla*, ale myslí tým tienidlo na okno v aute.

Z jazykového hľadiska proti novému slovu *tienič* nemožno namietat'. Slovotvorným základom je nedokonavé sloveso *tieniť* s významom „vrhať tieň, tóniť, zatieňovať, cloniť“, ktoré patrí do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Pomerne frekventovanú slovotvornú príponu *-dlo* nahradila prípo-

na -č, ktorá sa často vyskytuje v slovách označujúcich povolanie či remeslo (napr. *palič, balič, dojič, krmič, holič, kreslič, kurič, hasič, brusič*), prípadne aj pracovný nástroj či prístroj (*leštič, miesič, istič, chladič*).

Slová *tienidlo* – *tienič* možno zaradiť k existujúcim dvojiciam slov s príponou -dlo a s príponou -č označujúcich predmety, ktorých význam je rovnaký alebo podobný, napr. *tlmidlo* – *tlmič, chránidlo* – *chránič*, alebo viac či menej modifikovaný, napr. *miesidlo* – *miesič, nosidlo* – *nosič, leštidlo* – *leštič*.

V odpovedi, ktorú sme poslali autorovi otázky, sme zdôraznili, že každý jazyk sa v procese svojho vývinu sústavne obohacuje o nové výrazy, ktoré sú nevyhnutné na pomenovanie nových reálií. Do slovníkov sa spravidla dostávajú s istým časovým odstupom, ktorý je o. i. daný nevyhnutnosťou overiť životaschopnosť novotvaru v praxi. Slovo *tienič* je už dnes zrejmým kandidátom na zaradenie do lexikografickej príručky, keďže umožňuje odlišenie modifikovaného významu slova.

Dana Guričanová

Iónové nápoje, nie iontové nápoje. – Ing. B. H. nám napísal: „Nedávno ste v rámci rozhlasovej jazykovej poradne vysvetľovali, že sa má používať výraz *iónový*, napr. v spojení *iónové nápoje*. Tak som to hovoril aj svojej kolegyni športovkyni, tá ma však začala presviedčať, že v športovej terminológii je namieste spojenie *iontové nápoje*, tzv. *ionťáky*. Keď som sa pozrel na internet, všade sa mi objavili *iontové nápoje* – tak som z toho mierne vedľa. Alebo ste vysvetľovali niečo iné?“

V rámci rozhlasovej jazykovej poradne naozaj odznela informácia, že v slovenčine máme výraz *ión*, čo je termín z oblasti fyziky s významom „elektricky nabitá častica vzniknutá z atómu alebo molekuly ubratím alebo pridaním elektrónu“ (možno sa o tom presvedčiť napr. v Krátkom slovníku slovenského jazyka z r. 2003, v 2. zv. Slovníka súčasného slovenského jazyka z r. 2011 či v Slovníku cudzích slov z r. 2005), a že slovo *ionť* je české. Od slovenského podstatného mena *ión* je spisovné odvodené prídavné meno *iónový*, napr. *iónová väzba*. Podstatné meno *ión* aj prídavné meno *iónový* sa napriek tomu, že ide o odborné výrazy, používajú v súčasnosti pomerne

často aj v bežnej komunikácii. Frekvencia ich používania sa zvýšila najmä v súvislosti s obľubou rozličných energetických nápojov, ktoré sa nazývajú aj *iónové nápoje*. Takéto nápoje sa používajú na doplnenie tekutín, minerálov a iónov pri športovom alebo inom výkone.

Spojenie *iontové nápoje* s českým prídavným menom *iontový* sa v súčasnosti používa aj v slovenčine, a to okrem iného pod vplyvom najmä internetového predaja, kde sa tieto produkty často propagujú pod českým názvom, prípadne ide o české internetové stránky. Preto si aj niektorí športovci osvojili toto označenie. V Slovenskom národnom korpuse aj v textoch na internete sa české prídavné meno *iontový* vyskytuje v slovenských textoch väčšinou len v spojení s podstatným menom *nápoj*, napr. *Po tréningoch zasa pijeme iontové nápoje na doplnenie chýbajúcej energie; iontové nápoje pre kulturistiku a fitness na zlepšenie pitného režimu*. České podstatné meno *iont* sa v danom korpuse vyskytuje len ojedinele, a to v reklamných textoch, napr. *záporné ionty pôsobia priaznivo na ľudský organizmus; obsahuje ionty horčíka*.

Treba však uviesť, že frekvencia spisovného spojenia *iónový nápoj* je v Slovenskom národnom korpuse, ako aj na internete vysoká. Spisovné podstatné meno *ión* sa podľa dokladov z korpusu v slovenčine používa v rozličných spojeniach (uvádzame ich v poradí podľa frekvencie výskytu), napr. *koncentrácia iónov, transport iónov, energia iónov, pohyb iónov, roztok iónov, aktivita iónov, tok iónov, hmotnosť iónov, hladina iónov* atď., ale aj *ióny striebra, ióny kovu, ióny prvkov, ióny hélia, ióny chlóru* atď. Podobne spisovné prídavné meno *iónový* je frekventované, a to nielen v odborných textoch, napr. *iónový polomer, iónový kanál, iónový zdroj, iónová implantácia, iónová väzba, iónový injektor, iónový nápoj, iónový kryštál, iónový roztok, iónová forma, iónová vodivosť, iónová polarizácia, iónový lúč, iónová rovnáha* atď.

Keďže v slovenčine nemáme namiesto dvojslovného spojenia *iónový nápoj* jednoslovný výraz, často sa najmä v hovorených prejavoch stretávame s českým pomenovaním *ionťák*, ktoré možno hodnotiť ako športový slang.

Pisateľ otázky teda skutočne dobre rozumel, odporúčali sme používať podstatné meno *ión* a prídavné meno *iónový* ako spisovné, a to aj v spojení *iónový nápoj*.

Sibyla Mislovičová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (38)

osoba -by *osôb* ž. **1.** ► ľudská bytosť bez rozdielu pohlavia, človek: *dôveryhodná, spoľahlivá, zaujímavá o.; súkromná o. človek v opozícii k svojej funkcii; o. mužského pohlavia muž; o. ženského pohlavia žena; o. opačného pohlavia a) (z pohľadu muža) žena b) (z pohľadu ženy) muž; osoby rovnakého pohlavia iba muži al. iba ženy; skupina osôb; smrť blízkej, milovanej osoby; preprava osôb; evidencia osôb; objednať stôl pre štyri osoby; pomoc ťažko zdravotne, telesne postihnutým osobám; liečba drogovu závislých osôb; deti len v sprievode dospelej osoby; v susedovej záhrade sa pohybujú podozrivé osoby; stal sa vážnou a vplyvnou osobou; požiar spôsobila dosiaľ neznáma o.; päť osôb bolo ťažko zranených; ruku podáva prvá vždy spoločensky významnejšia o.; neotvárajte cudzím osobám!; zisťovať totožnosť osôb; podnik zamestnáva vyše sto osôb; počet infikovaných osôb narastá; správa sa dostala do rúk nepovolanej osoby **2.** i lexikalizované spojenie; *stýkať sa s osobami pochybnej povesti; vysoká spotreba alkoholu na osobu; ťažkosti sa môžu vyskytnúť u osôb s ochoreniami pohybového systému; Žena, ktorá teraz sedela vedľa mňa, však už nebola tou osobou, ktorú som kedysi miloval.* [InZ 2002] □ náb. *Bohu zasvätené osoby* kňazi, rehoľníci; *tri božské osoby* (v kresťanských cirkvách) spoločenstvo Boha Otca, Syna a Ducha Svätého, trojjediný Boh, Najsvätejšia al. Svätá Trojica □ kniž. *dotyčná osoba* uvedená, príslušná osoba, človek, o ktorom je reč; *zákaz vstupu nepovolaným osobám!* al. *nepovolaným osobám vstup zakázaný!* upozornenie, nápis*

2. v spojení s privlastňovacími zámenami trochu kniž. al. publ. ► odkazuje na konkrétneho človeka, na konkrétnych ľudí: *médiá sa začali viac zaujímať o moju osobu o mňa; v súvislosti s vašou osobou kolujú rôzne fámy s vami; v jeho osobe stratili skvelého priateľa v ňom; nemám nič proti tvojej osobe proti tebe; vyhlásenie vníma ako kritiku svojej osoby seba; tlak na ich osobu stúpa na nich; najviac nás trápi nezáujem o našu osobu o nás; nebudem sa k jej osobe vyjad-*

rovať o nej □ *vlastná osoba* označenie človeka totožného s pôvodcom deja al. nositeľom vlastnosti: *úcta k vlastnej osobe* k samému sebe; *byť citlivý na vlastnú osobu* na seba samého

3. i odb. ► *jednotlivec ako nositeľ* istej funkcie al. subjekt práva: *kontaktná o.* zamestnanec určitej organizácie, kt. je poverený poskytovať verejnosti, zákazníkovi, externým spolupracovníkom informácie al. služby; *dotknutá o.* ktorej sa niečo týka al. ktorá je zasiahnutá nejakým rozhodnutím; *zodpovedná, kompetentná o.; úradná o.* zamestnanec verejnej správy; *opis hľadanej osoby; register odborne spôsobilých osôb; trestne stíhaná o.; voľný pohyb osôb* základné právo umožňujúce slobodný pohyb v rámci Európskej únie al. zmluvných krajín z dôvodu práce, podnikania, štúdia al. turistiky; *majiteľ a zamestnanec v jednej osobe* vykonávajúci dve rôzne funkcie, úlohy; *polícia vyhlásila pátranie po nezvestných osobách*; práv. *maloletá osoba* kto je mladší ako 14 rokov; *mladistvá osoba* kto je vo veku od 14 do 18 rokov; *plnoletá osoba* (u nás) kto dosiahol vek 18 rokov a je plne spôsobilý na právne úkony; *nepplnoletá osoba* (u nás) kto ešte nedosiahol vek 18 rokov; *fyzická osoba* človek ako subjekt práva, nositeľ práv a povinností; *právnická osoba* organizácia osôb al. majetku, ktorá sa vytvára na určitý účel a ktorej objektívne právo priznáva vlastnú právnu subjektivitu; *samostatne zárobkovo činná osoba* fyzická osoba, ktorá podniká vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť; *povinná osoba* kto plní úlohy financované z verejných prostriedkov; *tretia osoba* kto nie je účastníkom právneho úkonu; *civilné osoby* osoby, ktoré nie sú príslušníkmi ozbrojených síl, vojakmi, civilisti ↗ i lexikalizované spojenie; *nežiaduca osoba* kto nesmie vstúpiť na územie určitej krajiny, a ak sa v nej nachádza, tak ju musí opustiť (al. je požiadaný, aby ju opustil); *chránená osoba* osoba, ktorej sa z rozličných dôvodov poskytuje osobitná ochrana; práv., admin. *sprevádzajúca osoba* osoba poskytujúca ťažko zdravotne postihnutým s potrebou sprievodcu pomoc napr. pri cestovaní; ekon. *zdaniteľná osoba* subjekt, ktorý nezávisle vykonáva ekonomickú aktivitu a je povinný platiť daň; ekon., admin. *dobrovoľne nezamestnaná osoba* kto nie je zamestnanec ani samostatne zárobkovo činný a z vlastnej vôle nie je evidovaný na úrade práce, pričom si musí sám platiť zdravotné poistenie □ *civilná osoba* neuniformovaná osoba; neodb. *verejná osoba* verejný činiteľ

4. lit., div. ► *postava v literárnom, dramatickom diele: osoby vystupujúce v dráme; všetky osoby aj udalosti v príbehu sú vymyslené* □ *osoby a obsadenie* nadpis uvádzajúci zoznam dramatických postáv a hercov

5. lingv. ► gramatická kategória osobných zámen a sloviess rozlišujúca účastníkov reči a toho al. to, o kom, resp. o čom sa hovorí: *prvá o. ten, kto hovorí; druhá o. ten, ku komu sa hovorí; tretia o. ten, o kom sa hovorí*

▣ zdrob. ➤ **osôbka**

osôbka -ky -bok ž. 1. zdrob. expr. ► človek menšej postavy: *malá, útla o.; drobná o. s veľkým srdcom*

2. expr. ► nedospelý jedinec, dieťa: *bezbranná o. v postiel'ke sa rozplakala; „Nie, nie,“ zľakla sa tá malá osôbka, pre ktorú bolo jedlo (poznám to z vlastnej detskej skúsenosti) príležitosťou stať sa stredobodom pozornosti.* [J. Šimulčíková]

3. expr. ► človek, ku ktorému hovoriaci pociťuje pozitívne, kladné city: *milá, prívetivá, sympatická, úžasná, inteligentná o.; skvelé nápady pre kreatívne osôbky; je to veľmi zaujímavá, svojská o.; táto nenápadná o. má čo povedať druhým; si tá najúžasnejšia o., akú poznám; Ako sa máte, osôbky moje?* [V. Švenková]; *Suseda z druhej strany ulice. Pozoruhodná osôbka. Drobná a živá. Veselá.* [D. Dušek]

4. iron. ► človek, ku ktorému hovoriaci pociťuje negatívne, záporné city: *zlo-mysel'ná o.; je to veľmi kontroverzná o.; Háďzuci sú väčšinou frustrovaní fanatici a osôbky chorobne túžiace zviditeľniť sa.* [Sme 2008]

osobne prisl. 1. ► konajúc niečo al. vyjadrujúc postoje al. city ako konkrét-na osoba, ako jednotlivý človek (v protiklade k človeku ako súčasť nejakej spoločenskej skupiny), sám za seba: *o. sa v niečom angažovať; o. s ním ne-súhlasím; o. ma teší tímový výkon; za toto sa budete o. zodpovedať; táto téma mi je profesionálne i o. blízka; týka sa to aj mňa o.; o. ma to dosť prekvapilo; o. sa prikláňam k druhej alternatíve; o. nemám nič proti psom; do prípadu bol o. zainteresovaný; o. som presvedčený, že je nevinný; mne o. sa najviac páčila zá-verečná scéna; o. si myslím, že to nie je až také zlé; Keď to urobíte, ja osobne sa postarám, aby ste viseli ako vojnový zločinec.* [HN 2003]

2. ► vzťahujúc niečo všeobecné na vlastnú osobu, na seba samého: *neber to o.!*; *o. ma to mrzí; cítila sa o. dotknutá; o. mi je to veľmi ľúto; zrejme si to vysvetlil príliš o.*

3. 2. st. -nejšie ► majúc dôverný, osobný charakter, svedčiac o intímnom cito-vom prežívaní, dôverne: *čo to pre teba o. znamená?; nechcel, aby ten rozhovor vyznel príliš o.; osobnejšie ladený úvodník; posledný film režiséra pôsobí najo-sobnejšie*

4. ► za fyzickej prítomnosti, bez sprostredkovania, nesprostredkovane: *o. niekomu zablažovať; o. na to dozriem; prišiel sa o. poďakovať; nepoznáme sa o. poznáme sa iba z videnia, z počutia; musíte sa o. dostaviť na súd; o. som sa*

s tým ešte nestretol; o. som sa jej ospravedlnil; videl si ho o.?.; o. sme spolu nehovorili; prišiel sa o. presvedčiť, aká je situácia; prihlásiť sa možno o., písomne alebo telefonicky; vyzdvihnúť si zásielku o.; film na festivale o. uvedú jeho tvorcovia; Vojenská služba sa skončila, ale známosť pokračovala, keď sa nemohli často stretávať osobne, aspoň listy si vymieňali. [Š. Janega]

5. ▶ oddelene od ostatných, nie hromadne, osobitne, jednotlivo, zvlášť: každého hosta privíta o.; každému o. podal ruku; na svadbu sme pozývali každého o. **osobný** -ná -né príd. **1. ▶** patriaci danej osobe; ktorý je jej majetkom, súkromný, vlastný: osobné úspory; o. majetok; osobná webová stránka; zhodnocovanie osobných financií; odkúpiť byt do osobného vlastníctva □ ekon. osobný účet účet v banke určený pre fyzické osoby

2. ▶ používaný iba danou osobou: osobné veci; predmety osobnej potreby predmety súvisiace s hygienou, ktoré používa iba daná osoba (napr. uterák, zubná kefka); Mobil je osobný telefón a partneri, ale ani deti a rodičia si nemajú vstupovať do súkromnej zóny, musia ju rešpektovať. [Sme 2008]

3. ▶ pridelený istej osobe, poverený starať sa o istú osobu, venovať sa jej, vlastný: o. lekár, šofér, tajomník; osobná asistentka riaditeľa; o. finančný poradca; mať svojho osobného trénera; Toto je nehoráznosť! Ani na osobného strážcu sa človek nemôže spoľahnúť. [L. Ťažký] □ práv., lek. osobný asistent pracovník poskytujúci zdravotne postihnutým psychickú a sociálnu podporu a pomoc pri zapájaní sa do života; osobná asistencia forma pomoci pri prekonávaní a zmierňovaní problémov ťažko zdravotne postihnutých ľudí; šport. osobná obrana spôsob hry, pri ktorom hráč obsadzuje protihráča

4. ▶ ktorý bezprostredne súvisí s danou osobou ako s jednotlivcom v súhrne jeho vlastností (v protiklade k jeho fungovaniu v spoločenských vzťahoch); týkajúci sa len danej osoby, určený danej osobe, individuálny: osobné pozvanie; osobné zlyhanie; osobné potreby to, čo potrebuje jednotlivec na plnohodnotný život; o. prístup k zákazníkovi; mať o. šarm; presadzovať osobné záujmy; sledovať osobné ciele; riešiť si svoje osobné problémy; vyvodit' osobnú zodpovednosť; obmedziť osobné výdavky; je to každého osobná vec; dostať knihu s osobným venovaním; diskusia skĺzla do osobných útokov; neberiem to ako osobnú prehru; popriať oslávencovi veľa zdravia a osobných úspechov; Ani on neznášal žarty a akékoľvek vtipkovanie pokladal za osobnú urážku. [J. Lenčo] □ náb. osobný hriech hriech spáchaný jednotlivcom, op. dedičný hriech; šport. osobný trest vylúčenie hráča z hry za fauly a nešportové správanie bez oslabenia družstva (na určený počet minút, do konca zápasu al. celkovo

z turnaja); ekon. *osobné ohodnotenie*; *osobný príplatok* príplatok k základnej mzde za isté pracovné schopnosti zamestnanca; práv. *osobný bankrot* proces riešenia neschopnosti fyzickej osoby splácať dlhy a zbavením dlžoby jej dať šancu na nový začiatok

5. ▶ súvisiaci s telesnými úkonmi osoby: *osobná hygiena*; *vykonávať osobnú potrebu* fyziologický úkon vyprázdňovania

6. ▶ súvisiaci s konaním danej osoby, ktoré má spoločenský dosah, prejavuje sa navonok: *osobná iniciatíva*, *angažovanosť*; *vysoké osobné nasadenie*; *udelit' ocenenie za o. prínos k rozvoju medicíny*; *o. príklad je najlepší spôsob výchovy*

7. šport. ▶ ktorý je výsledkom cieľavedomého fyzického úsilia danej osoby, dosiahnutý jednotlivcom: *vytvoriť si o. rekord*; *zlepšiť si o. čas*; *dosiahnuť osobné maximum*

8. 2. st. -nejší ▶ vlastný iba istej osobe; charakteristický pre túto osobu; podmienený vyznávanými hodnotami, postojmi tejto osoby, osobitý, individuálny: *o. štýl*, *vkus*; *je to môj o. názor*; *aká je tvoja osobná mienka?*; *rozhodovať sa na základe osobných sympatií*; *osobnejší pohľad na danú problematiku*

9. 2. st. -nejší ▶ súvisiaci s psychickým prežívaním človeka, podmienený citovým vzťahom k niekomu, k niečomu, intímny, dôverný: *o. priateľ* anglickej kráľovnej; *vyhradiť si čas na osobnú modlitbu*; *budem veľmi o.*; *tvorba hudby je pre mňa veľmi osobnou záležitosťou*; *obetoval osobné šťastie službe chudobným*; *na osobné otázky nikdy neodpovedala*; *osobnejší darček*; *osobnejšia forma komunikácie*; *rozhovor sa zvrtol na osobnejšie témy*; *kniha je najosobnejšou výpoveďou autora*; *tykanie je oveľa osobnejšie*; *list písaný rukou je osobnejší*; *moje básne sú príliš osobné na to, aby ich niekto čítal* □ lit. *osobná lyrika* poézia, v ktorej autor vyjadruje svoje najvnútornejšie pocity

10. ▶ ktorý človek sám prežil a ktorého účinky trvajú, životný: *o. príbeh*; *osobná tragédia*; *osobná skúsenosť*; *osobné zážitky*; *odznali osobné svedectvá viery*

11. ▶ majúci neoficiálny, dôverný charakter; ktorý nie je určený pre verejnosť, súkromný, neverejný: *osobná korešpondencia*; *osobné voľno*; *podat' demisiu z osobných dôvodov*; *pápež prijal na osobnej audiencii prezidenta SR*; *prenášať pracovné problémy do osobného života*; *v osobnom rozhovore mu poďakoval za dlhodobú reprezentáciu Slovenska*

12. ▶ ktorý si vyžaduje bezprostrednú fyzickú prítomnosť osoby, ktorý nie je sprostredkovaný, priamy: *o. pohovor* pohovor s každým jedným záujemcom (napr. o pracovnú pozíciu); *o. odber* vyzdvihnutie tovaru objednaného cez internetový obchod priamo v sklade al. na odbernom mieste; *osobná návšteva*

lekára; osobné doručenie; osobná účasť je potrebná; telefonovanie o. kontakt nenahradí; dohodnúť si s niekým osobné stretnutie; byť s niekým v osobnom styku; na vydanie víza je potrebná osobná prítomnosť žiadateľa; Domáci sa lopty akoby báli, nešli do osobných súbojov. [Sme 1996] □ ekon. osobný predaj predaj uskutočňovaný na základe priameho kontaktu so zákazníkom; práv. osobná prehliadka prehľadávanie osoby, ktorá vstupuje do strážených priestorov al. ktorá je pristihnutá pri trestnom čine, al. ak je dôvodné podozrenie, že osoba má pri sebe dôležitú vec pre trestné konanie; psych. osobná zóna vzdialenosť okolo človeka, do ktorej vstup cudzieho človeka je danej osobe nepríjemný

13. práv. ► ktorý súvisí s príbuzenským vzťahom medzi osobami: *osobná starostlivosť* starostlivosť o dieťa al. opatera nevládnej blízkej osoby, ktorá nie je umiestnená v sociálnom al. zdravotnom zariadení; *náhradná osobná starostlivosť* zverenie maloletého dieťaťa do opateru inej osoby než rodiča; *striedavá osobná starostlivosť* opatera neploletého dieťaťa po rozvode al. odluke jeho rodičov striedavo oboma rodičmi rovnocenne

14. i dopr. ► súvisiaci s prepravou osôb; určený na prepravu osôb, ľudí; op. nákladný: *osobná letecká, železničná doprava*; o. prístav; o. automobil, *osobné auto*; *osobná stanica*; o. výťah; *kúpiť si lístok v osobnej pokladnici* □ žel. *osobný vlak* vlak na prepravu osôb na kratšie vzdialenosti, ktorý spravidla zastavuje vo všetkých staniách a zastávkach na trati

15. ► určený na používanie jednotlivcom, nie profesionálny: *digitálna osobná váha*; o. glukomer; *tlačiareň na osobné použitie* □ *osobný počítač* počítač určený na používanie jednotlivcom a) (v 70. – 80. rokoch 20. stor.) určený pre jednotlivca v protiklade k veľkému počítaču určenému na vedecké výpočty a umiestnenému v strediskách slúžiacich obyč. viacerým inštitúciám, op. sálový počítač b) (v súčasnosti) počítač s prídavnými zariadeniami (často s dôrazom na jeho používanie v domácnosti), skr. PC [pé cé] (z angl. *personal computer*)

16. psych. ► vzťahujúci sa na jednotlivca s istými charakteristickými duševnými vlastnosťami, osobnostný: o. *rozvoj*; o. *a profesionálny rast*; *osobné nedostatky*; *osobné a morálne kvality*; *mať osobné predpoklady na vykonávanie určitej profesie*; *aj zaťažitosť môže byť pozitívnou osobnou charakteristikou*

17. i práv. ► patriaci každému jednotlivcovi v spoločnosti: *osobné právo človeka*; *osobná zodpovednosť* op. kolektívna zodpovednosť; *osobná sloboda* ústavou garantované právo každej fyzickej osoby, ktoré spočíva predovšetkým v slobode voľného pohybu

18. admin. ► súvisiaci s identifikáciou osoby: *osobné údaje* základné údaje osoby, občana (meno, adresa trvalého bydliska, rodné číslo, telefónne číslo); *osobné doklady* oficiálne úradné doklady vystavené na meno jednotlivca, určené na preukazovanie skutočností, ktoré sú v ňom uvedené, napr. občiansky, vodičský preukaz, rodný list, cestovný pas; *osobné číslo zamestnanca*; o. *dotazník* tlačivo, v ktorom osoba uchádzajúca sa o niečo uvádza svoje základné údaje o sebe (i údaje o rodinných príslušníkoch), dokončené vzdelanie, základné vedomosti a zručnosti; *osobné identifikačné číslo* bezpečnostný číselný kód držiteľa platobnej karty, skr. *PIN* (z angl. *personal identification number*) □ star. ekon. *osobné oddelenie* oddelenie inštitúcie, firmy zamerané najmä na evidenciu (a riadenie) zamestnancov podniku, personálne oddelenie □ *osobné meno* rodné (krstné) meno a priezvisko

19. lingv. ► vyjadrujúci gramatickú kategóriu osoby: *osobné zámená* zámená odkazujúce na osobu; *osobné slovesá* slovesá, ktoré vyjadrujú vzťah k pôvodcovi deja al. k účastníkom, op. neosobné; *osobné životné podstatné mená mužského rodu* podstatné mená mužského rodu pomenúvajúce živé bytosti, osoby, op. neosobné, zvieracie; *osobné prípony* ktorými sa tvoria slovesné tvary podľa gramatickej osoby

■ fraz. *vybavovať si s niekým osobné účty* pomstiť sa niekomu za spôsobené (skutočné al. domnelé) príkoria, porátať sa s niekým

Lenka Ocetová

Vysvetlivky

Typografické značky

- uvádza výklad
- ↗ odkaz
- frazeológia, parémie
- ▣ prihniezdzovanie
- lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie

Zoznam použitých zdrojov

InZ – InZine, internetový časopis
 Sme – Sme
 HN – Hospodárske noviny

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viac o tom pozri v Kultúre slova, 2013, roč. 47, č. 1, s. 60).

drevakazný príd. (slovo je už v SSSJ) porušujúci, rozkladajúci drevo: *d. hmyz, d-á huba*

drevorozkladný príd. rozkladajúci drevo, drevakazný: *d-á huba*

dusidlo -a -diel s. **1.** prostriedok na dusenie tlejúcich al. horiacich predmetov: *d. na cigarety, zapalovač s d-om* **2.** hovor. pomôcka, kt. sa kladie na hudobné nástroje na tlmenie zvuku, tlmič: *drevené d., gumené d., vibračné d., d-á na hudobné nástroje*

dvojcestný príd. (slovo je už v SSSJ) **1.** tech. s dvomi otvormi al. rozvodmi na rozdeľovanie tekutiny, plynu, el. prúdu ap.: *d. ventil, d. katalyzátor, d. prepínač, d. usmerňovač, d. uzáver* **2.** tech. šíriaci signál dvomi smermi: *d. digitálny prenos signálu; d. autoalarm, d-á vysielacia* **3.** dopr. určený na pohyb a prácu po ceste aj po koľajniciach: *d-é vozidlo* **4.** šport. publ. v profesionálnom športe umožňujúci presunutie hráča do nižšej súťaže obyč. s nižším príjmom: *d. kontrakt, d-á zmluva*

dvojlánový príd. kt. má dve laná: *d. šarkan; d. most, d. kladkostroj, visutá d-á dráha, d-á závesná lanová dráha*

dvojlom -u m. (slovo je už v SSSJ) fyz. rozdvojenie svetelného lúča pri prechode do opticky rozdielneho prostredia: *d. svetla, d. optického žiarenia;*

dvojlomový príd.: *d. efekt v skle, d-é prostredie,*

dvojpríjmový príd. kt. má dva príjmy: *d. model domácnosti, d-á rodina*

dvojručkový príd. kt. má dve rúčky: *d. tlmič, d. výmenník tepla, d. termostatický ventil*

dvojsklený príd. kt. má dve sklá, zhotovený z dvojskla: *d-á výplň, d-é okno*

dvojsklo -a -skiel s. (slovo je už v SSSJ) dvojité sklo: *izolačné d., vákuové d.*

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Konfrontačný výskum slovnej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra – 2. etapa* (VEGA č. 2/0076/13).

dvojzložkový príd. (slovo je už v SSSJ) obsahujúci dve zložky: *d. lak, d. tmel, d. kondicionér, d-á farba, d-á sústava, d-é lepidlo; d-á forma mzdy, d-á odmena; dvojzložkovo* prísł.: *mesačné platby počíta d.; odmena je stanovená d.*

dvojžilový príd. kt. má dve žily, dva vodiče elektrického prúdu vo viacpramennom kábli: *d. kábel, d. vodič, d-á vykurovacia rohož; dvojžilovo* prísł.: *prístroje prepojené d.*

editor² [-d-] -a L -e mn. N a A -y m. (slovo je už v SSSJ) inform. program na editovanie: *textový e., grafický e., tabuľkový e.; editorový* príd.: *e. program, e. softvér*

editoriál [-d-] -u L -i mn. N a A -y m. (slovo je už v SSSJ) úvodník: *e. šéfredaktorky, predvianočný e.; napísať e.; editoriálový* príd.: *e. portrét, e-á fotografia, e-é ilustrácie*

elektrofúzia [-l-] -ie L -ii ž. odb. technika zvárania plastov, pri ktorej elektrostatický výboj pomáha zvýšiť účinnosť zvárania: *zváranie e-ou, prístrojová technika na e-iu; elektrofúzny* príd.: *e. systém, e-e zariadenie, e-e zváranie; e. zvárací prístroj, e-a zváračka*

elektroizolačný [-l-] príd. (slovo je už v SSSJ) elektrotech. súvisiaci s elektrickou izoláciou; slúžiaci na elektrickú izoláciu: *e-é vlastnosti; e. lak, e. papier, e. materiál, e-á doska, e-á páska, e-á sklená tkanina; elektroizolačne* prísł.: *e. oddelená konštrukcia, pôsobí vodoodpudivo a e.*

elektrolyt [-l-] -u m. (slovo je už v SSSJ) **1.** odb. roztok al. tavenina, kt. vedú elektrický prúd: *e. autobaterie; meranie hustoty e-u; odev znečistený e-om* **2.** obyč. mn. *elektrolyty* lek. anióny a kationy vyskytujúce sa v telových tekutinách: *rovnováha e-ov v tele; draslík pomáha regulovať e-y v tele; elektrolytový* príd.: *e. roztok, e. nápoj, e. prípravok, e-á náhrada, e-á rovnováha*

elektrozvárací [-l-] príd. tech. súvisiaci s elektrozváraním, slúžiaci na elektrozváranie: *e-ie práce; e. prístroj, e-ia jednotka, e-ie zariadenie*

elektrozváranie [-l-] -ia s. tech. zváranie elektrickým prúdom: *e. rúr a tvaroviek*

elokovaný príd. odb. **1.** presunutý: *e-é prostriedky* **2.** zriadený, vysunutý mimo sídla inštitúcie: *e-á trieda, zriadiť e-é pracovisko*

elokovať -uje -ujú nedok. i dok. (slovo je už v SSSJ) kniž. **1.** presunúť na iné miesto: *e. finančné prostriedky, e. odborné učilište* **2.** zriaďovať, zriadiť vysunuté pracovisko mimo sídla inštitúcie

erodovaný príd. odb. kt. podlieha al. podľahol erózii: *e. povrch, e. podklad, e-á pôda, e-é horniny*

erodovať -uje -ujú nedok. i dok. (slovo je už v SSSJ) **1.** geol. rozrušovať, rozrušiť zemský povrch, premiestňovať, premiestniť, odnášať, odniesť horniny pôsobením vody, vetra ap.; rozrušovať sa: *prúd začne e. na dne usadené sedimenty; skaly môžu e., pôda začala e.* **2.** spôsobovať rozklad: kniž. *podmienky demonštrantov môžu e. štát; odb. infekcia môže e. krvné cievy* **3.** podliehať rozkladu, rozkladať sa, narúšať sa: kniž. *demokratický systém e-uje; odb.: socha začala e.; zubná sklovina môže e.*

erodovateľný príd. odb. kt. môže erodovať: *ľahko e. materiál; ľahko e-á pôda, e-é horniny, e-é brehy; erodovateľnosť* -i ž.: *e. pôdy*

exsikátor -a L -e mn. N a A -y m. odb. obyč. hrubostenná nádoba používaná v laboratóriách a slúžiaca na sušenie látok al. na ich uchovávanie v suchom stave: *vákuový e., sklený e., plastový e.; skriňový e.; exsikátorový* príd.: *e-á komora, e-á skrinka*

farbový príd. (slovo je už v SSSJ) súvisiaci s farbou: *f. systém, f-á frekvenčná charakteristika; f. test; f-á typológia; f. vzorkovník; f. signál; f. ofsetový tlačový stroj; farbovo* prisl.: *tvarovo aj f. odlišný; remienok f. harmonizuje s vnútrom výrobu*

fóliovanie -ia s. pokrývanie fóliou: *f. tlačovín; f. bazéna; renovácia nábytku f-ním*

fóliovaný príd. pokrytý fóliou: *f. nábytok, f-é dvere, f-é sklá*

fóliovať -uje -ujú nedok. i dok. **1.** pokrývať, pokryť fóliou: *f. auto, f. dvere, f. časopisy* **2.** odb. číslovať listy nestránkového rukopisu, starých tlačovín, protiľahlých stránok tvoriacich nedeliteľný celok

formátovač -a L -í mn. N a A -e m. neživ. inform. formátovací program: *f. textu, f. textových súborov*

formátovať -uje -ujú nedok. (slovo je už v SSSJ) **1.** upravovať materiál a výrobky na požadovaný formát: *f. dosky* **2.** inform. vopred určovať na disku al. diskete štruktúru značiek nevyhnutných na záznam údajov: *f. externý disk, f. pamäťovú kartu* **3.** inform. upravovať text do konečnej podoby: *f. text, f. stránku na tlač*

fotodióda -y -diód ž. (slovo je už v SSSJ) elektrotech. polovodičová dióda reagujúca na svetlo: *kremiková f., vákuová f.; fotodiódový* príd.: *f. snímač, f. senzor, f. detektor*

fragmentácia -ie L -ii ž. (slovo je už v SSSJ) 1. delenie, rozdeľovanie celku na časti, rozčlenenie, rozčleňovanie: *f. krajiny, f. pravice, f. trhov; f. biotopu*
2. biol. rozmnožovanie niektorých organizmov rozpadom na časti: *f. bunky*
3. inform. neželateľné rozčleňovanie údajov al. súboru: *f. disku, f. súborov; fragmentačný* príd.: *f. index, f. proces, f. program, f-á aplikácia; f-é zariadenie, f-é pracovisko*

fúkač² -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSSJ) prístroj na fúkanie vzduchu: *elektrický f., záhradný f., motorový f., akumulátorový f., f. listia*

funkcieschopnosť -i ž. schopnosť fungovať: *f. stroja, technická f. lisov; f. dopravného systému, zabezpečiť plnú f., skúška f-i kábla v požiari*

gélovatieť -ie -ejú nedok. stávať sa gélovitým: *materiál veľmi rýchlo g-ie, roztok státím g-ie*

gélovitý príd. (slovo je už v SSSJ) podobný gélu, majúci vlastnosti gélu: *g. krém, g. roztok, g. čistiaci prostriedok, g. pleťový toner, g-á látka, g-á zlučovina; gélovito* prísl.: *g. tekutá konzistencia; gélovitosť* -i ž.

geotextília -ie L -ii mn. -ie G -ii D -iám L -iách ž. (slovo je už v SSSJ) stav. textília zo syntetických vlákien obyč. používaná v stavebníctve na izoláciu: *tkaná g., netkaná g., jutová g., g. na drenáž; geotextilný* príd.: *g. materiál, g. pás, g-á fólia, g-á rohož, g-á podložka pod bazén; g. kvetináč*

germánium -nia D a L -niu s. (slovo je už v SSSJ) chem. sivobiely krehký lesklý kovový chemický prvok, zn. Ge; **germániový** príd.: *g. náramok, g. tranzistor, g. masážny valček, g-á dióda, g-á platnička*

grilovač¹ -a D a L -ovi mn. -i m. živ. kto griluje: *hlavný g., g. kurčiat*

grilovač² -a D -u L -i mn. N a A -e m. neživ. zariadenie na pečenie jedál bez tuku, gril: *elektrický g., g. parkov, g. na kurence*

gul'ôčkovanie -ia s. opracúvanie povrchu materiálu prúdom gul'ôčkových teliesok pri vysokej rýchlosti: *dynamické g.; prístroj na g., drôt spevnený g-ím*

gul'ôčkovat' -uje -ujú nedok. opracúvať povrch materiálu prúdom gul'ôčok pri vysokej rýchlosti

habitát -u m. biol., ecol. špecifické prostredie, v ktorom organizmus al. živočích žije: *prirodzený h., vhodný h., lesostepný h.; h. jeleňa, h. zveri; kvalita h-u, zlepšenie h-u rýb; smernica o h-e; habitátový* príd.: *h-á funkcia, h-á štruktúra, h-é nároky rýsa ostrovida, h-é územia; h-á smernica*

hádzavý príd. kt. spôsobuje hádzanie, opakovaný prudký krátky pohyb dopredu al. doboku; prejavujúci sa hádzaním: *h. rozjazd*; *h. brzdo*vý kotúč, *h-é* rozvodové koleso; jemné *h-é* pohyby; **hádzavo** prísl.; **hádzavosť** -i ž. (slovo je už v SSSJ): *h. kolesa*, *h. brzdo*vého kotúča, *h. ráfka*, *h. pneumatiky*; *bočná h.*

herňový príd. týkajúci sa herne, súvisiaci s herňou, uskutočňovaný v her-ni: *h. automat*, *h-á časť školy*; *h. hráč*, *h. lupič*; *h. turnaj*, *h-á súťaž*

hlásič² -a D a L -OVI mn. N a A -e m. pes cvičený na hlásenie, že našiel stopu al. uhynutú zver: *h. mŕtvej zveri*

hliníkovat' -uje -ujú nedok. nanášať tenkú vrstvu hliníka: *h. zrkadlo*, *h. plechy*

hmatadlo -a -diel s. (slovo je už v SSSJ) **1.** zool. orgán niektorých živočíchov, kt. slúži na hmatanie al. chytanie potravy: *h-á hlavonožcov*, *h-á hmyzu*; *dva páry h-diel* **2.** tech. pomôcka al. prístroj na zisťovanie rozmerov predmetu a ich prenášanie: *dutinové h.*, *vnútorné h.*, *vonkajšie h.*; **hmatadlový** príd.: *h. kontakt*, *h. piest*, *h. pakľúč*; zool. *pamora h-á* Polypogon tentacularia nočný motýľ

hmotový príd. vzťahujúci sa na hmotu, týkajúci sa hmoty: *h. model*, *h. spektrometer*; *h-á podobnosť*, *h-á stupnica*; *h-é* vyváženie kormidla, *h-é sily*

hniezdisko -a -disk s. (slovo je už v SSSJ) miesto, kde hniezdia vtáky al. iné živočích: *h. bocianov*, *h. kormoránov*; *h. korytnáčiek*; **hniezdiskový** príd.: *h-á pláž korytnáčiek*

hrablica -e -lic ž. **1.** zariadenie v podobe dlhozubých hrablí pripevnené na kose pri kosení obilia: *kosa s h-ou*; *h-u namontovali na kosisko* **2.** i pomn. tech. zariadenie na zachytávanie plávajúcich mechanických nečistôt z kvapaliny: *jednokrídlová h.*, *dvojkrídlová h.*, *čelná h.*; *h. z kovových tyčí*, *h. na zachy-távanie odpadu*; *oceľové h-e*, *h-e pre čističky odpadových vôd* **3.** pomn. tech. zariadenie v podobe dlhozubých hrablí na zhrabávanie pokoseného obilia al. sena: *h-e s pružnými prstami z plastu*; **hrablicový** príd.: *h. dopravník*, *h. kôš*, *h. pás*, *h. vykladač*; *h-á stena*; *h-á fréza*

hrazdenie -ia s. stav. konštrukcia zhotovená z drevených trámov, medzi ktorými je murovaná al. tehlová výplň: *vložené drevené h.*; *drevené h. so secesnými prvkami*; *lišty imitujúce h.*

hrazdený príd. stav. zhotovený z drevených trámov, medzi ktorými je mu-rovaná al. tehlová výplň: *h. dom*, *h. múr*; *h-á konštrukcia*, *h-á priečka*, *h-á stavba*, *h-é murivo*

hustomerný príd. týkajúci sa merania hustoty: *h-á skúška, h-á metóda; h. prístroj; h. kužeľ* na meranie hustoty malty

hustomerový príd. súvisiaci s hustomerom, týkajúci sa hustomera: *h. valček, h-á stupnica*

hustotný príd. odb. týkajúci sa hustoty: *h. model zemskej kôry; h-á charakteristika hornín*

chladivo² -a -dív s. (slovo je už v SSSJ) tech. látka používaná na chladenie na teplotu nižšiu, ako je teplota okolia, pričom obyčajne nastáva zmena skupenstva: *ekologické ch., regenerované ch., vysokotlakové ch., ch. reaktora; ch. prirodzenou cirkuláciou odvádza teplo; únik ch-a v klimatizácii; chladivový* príd.: *ch. okruh, ch. kompresor, ch-á schéma, ch-á časť chladiaceho zariadenia, ch-é potrubie tepelného čerpadla*

chutnostný príd. odb. týkajúci sa chutnosti: *náuka o ch-ých a aromatických látkach v potravinách*

ihláreň -rne -rní D -rňam L -rňach ž. dielňa, závod na výrobu ihliel

imobilizér -a L -i mn. N a A -y m. (slovo je už v SSSJ) (elektronické) zabezpečovacie zariadenie znemožňujúce naštartovanie a pohyb motorového vozidla: *bezkontaktný i., dvojokruhový i.; pokazený i.; odpojiť i.; imobilizérový* príd.: *i. kľúč, i. systém, i-á jednotka*

implantát -u mn. N a A -y m. (slovo je už v SSSJ) biol., lek. cudzorodé teleso zavedené do organizmu ako náhrada za nefungujúcu, stratenú al. nedostatočnú biologickú štruktúru: *zubný i., prsný i.; kovový i., silikónový i., titánový i.; zaviesť i.; implantátový* príd.: *i. systém; i. načúvací prístroj, i-á korunka, i-á náhrada; i-á terapia*

inkluzívny príd. (slovo je už v SSSJ) odb. otvorený pre všetkých, nevylučujúci nikoho, nič: *i. prístup; i. model vzdelávania, i-a výchova; i-a spoločnosť; inkluzívne* prisl.: *i. zameraný školský vzdelávací systém; spoločnosť môže fungovať súdržne a i.; pôsobiť preventívne a i.; inkluzívnosť -i ž.: *i. opatrení, i. politického spoločenstva; podporiť i. a relevantnosť procesu**

insolvenca -ie L -ii ž. (slovo je už v SSSJ) ekon. platobná neschopnosť: *riešenie i-ie; pistenie proti i-ii; insolvenčný* príd.: *i. zákon; i-é právo; i-é riadenie; i-é konanie*

izolát -u m. odb. izolovaný jav, predmet, prvok: *sójový i., srvátkový i.; proteínový i.; osviežujúci i. v džúsovej forme*

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRIÍK

V džínsach alebo v džínsoch?

IVETA VANČOVÁ

Obľúbeným a praktickým druhom oblečenia, a to nielen u mladšej generácie, ale aj u starších, sú nohavice z pevnej (obyčajne) modrej látky, ktoré poznáme pod pomenovaním *džínsy*. Slovo *džínsy* je zdomácnená podoba anglického slova *jeans* a v slovenčine funguje ako pomnožné podstatné meno, napr. *kúpili sme jedny nové džínsy*. Pri používaní slova *džínsy* sa stretávame s dvojakým skloňovaním: ako podstatného mena mužského rodu – *bez džínsov, k džínsom, v džínsoch* – aj ako podstatného mena ženského rodu – *bez džíns, k džínsam, v džínsach*. Keďže ide o pôvodne cudzie slovo, rodové zaradenie nie je pri ňom vyhranené a pripúšťajú sa oba spôsoby skloňovania. Takto je slovo *džínsy* spracované aj v základných jazykových príručkách.

Môžeme teda povedať, že sa dobre cítime v pohodlných *džínsach* aj *džínsoch*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 1, 2. januára, s. 19)

Sneh, snežný a snehový

IVETA VANČOVÁ

V slovenčine máme niekoľko takých dvojíc prídavných mien, ktoré boli utvorené z rovnakého podstatného mena, no líšia sa použitou príponou. Sú to napríklad prídavné mená, z ktorých pri jednom sa použila prípona *-ný* a pri druhom prípona *-ový*, napr. *stolný* – *stolový* (z podstatného mena *stôl*), *obedný* – *obedový* (z podstatného mena *obed*), *jablčný* – *jablkový* (z podstatného mena *jablko*). Takéto dvojice často majú rovnaký význam a líšia

sa len spájateľnosťou, teda tým, že v spojeniach s niektorými podstatnými menami sa ustálene používa iba jedno z nich. Sem patrí i dvojica prídavných mien utvorených zo slova *sneh* – *snežný* a *snehový*. Obe podoby sú správne, uvádzajú sa v slovníkoch, no používame ich v rozličných spojeniach. Prídavné meno *snežný* je známe napríklad v spojeniach *snežný muž* (yeti), *snežná krajina*, *hraboš snežný* (v zoologickom názvosloví) a s prídavným menom *snehový* sa môžeme najčastejšie stretnúť v spojeniach *snehová fujavica*, *snehové správy*, *snehové podmienky*, *snehové reťaze*. V niektorých (novších) spojeniach sa používajú obe prídavné mená, napr. *snehová aj snežná fréza*, *snehové aj snežné delo*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 3, 16. januára, s. 19)

Zavináč – sled', pes, ale i chvost

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Pri diktovaní e-mailovej adresy mnohí vyslovujú pomenovanie znaku @ – *zavináč* – s rozpakmi. Výraz, ktorým sa zvyčajne pomenúva nakladaný sled', nepovažujú za hodný postavenia odborného termínu v informatike. Jedným zo spôsobov rozširovania slovnej zásoby je však aj tvorba pomenovaní nových pojmov na základe podobnosti. Typickým príkladom je názov ovládača *myš*. Aj znak @ dostal v mnohých jazykoch metaforické pomenovanie. V slovenčine inšpirovala tvorcov názvu znaku @ tvarová podobnosť so zavinutým sled'om, ktorý sa predáva v kyslom náleve alebo v majonéze a nazýva sa *zavináč*, v ruštine podoba so zvinutým spiacim psíčkom – *cobaka* (pes). Po taliansky sa znak @ nazýva *chiocciola* – slimák, po francúzsky *petit escargot* (malý slimák), po slovinsky *afna* (opička), po holandsky *apenstaartje* – opičí chvost, po maďarsky *kukac* – červík a po čínsky *siao lao-šu* (muška). Nový význam slova *zavináč* je spracovaný aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka ako termín z informatiky s významom „znak @ na klávesnici počítača; tento znak v e-mailovej adrese“.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 4, 23. januára, s. 19)

Oziabajú ma nohy, omŕza nos

IVETA VANČOVÁ

Keď vonku mrzne a je nám zima, stáva sa, že (najčastejšie) na nohách a rukách intenzívne pociťujeme chlad. Ak chceme tento pocit vyjadriť slovné, môžeme použiť rozličné slovesá, napr. *premŕzajú nám nohy*, *skrehli nám ruky*, *omŕza nám nos*, alebo povieme, že *nám zašlo za nechty*. V rovnakom význame možno v takejto situácii upotrebiť aj sloveso *oziabat'*. Toto sloveso používame iba v 3. osobe a je výnimočné aj tým, že v jednotnom aj v množnom čísle sú pri ňom prípustné dvojtvary: *oziaba* i *oziabe*, *oziabajú* aj *oziabu*.

Ak sloveso *oziabat'* použijeme v jednotnom čísle, môžeme povedať, že nás *oziaba* nos, alebo sa niekoho spýtať, či aj jeho *oziabe* brada. V množnom čísle sú zasa správne vyjadrenia *ruky ma oziabu* aj *oziabajú ma nohy*. Sloveso *oziabat'* sa viaže s predložkou *na* – *oziaba ma na ruky*, zriedkavejšie s predložkou *v* – *oziabe ma v nohy*, alebo sa používa bez predložky, napr. *oziabajú ma prsty*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 5, 30. januára, s. 19)

Ste či nie ste „cool“?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Rečový prejav mladých ľudí mal vždy svoje špecifiká. Jedným z nich je aj používanie slangových výrazov, ktoré majú často krátku životnosť a charakterizujú určitú generáciu alebo obdobie. Napríklad na vyjadrenie nadšenia či obdivu sa dávnejšie používali slangové výrazy ako *žúžo*, *senzi*, *betálne*, *hovadské*, *bohovské*, *fajnové*, *fajné*, *super*, novšie napríklad *haluzné*, *cool* či *kúlové*. Slovo *cool* sa k nám dostalo z angličtiny a v angličtine má veľa rozličných významov, napr. „chladný, pokojný, rozvážny, chladnokrvný, ľahostajný, nevľúdny, bezcitný, drzý, neokrôchaný, objektívny, bezpríznačkový, prostý, suchý“. Ako slangový výraz sa slovo *cool* používa v angličtine vo

význame „výborný, úžasný, vynikajúci“. Podobne aj v slovenčine sa slangový výraz *cool* (písaný aj *kúl*) a odvodené výrazy *coolový/kúlový*, *coolovo/kúlovo* používajú na vyjadrenie obdivu či nadšenia. Keďže ide o slangový výraz, toto slovo sa nehodí do oficiálnych jazykových prejavov. V prípade potreby ho možno nahradiť stylisticky bezpríznakovými spisovnými výrazmi *výborný/výborne*, *vynikajúci/vynikajúco*, *skvelý/skvelo* alebo expresívnymi výrazmi *úžasný/úžasne*, či hovorovým výrazom *super*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 6, 6. februára, s. 19)

Zdravotný brat?

IVETA VANČOVÁ

Nielen pri návšteve zdravotníckeho zariadenia nám môže zísť na um otázka, ako sa nazývajú muži vykonávajúci povolanie, ktoré poznáme pod názvom *zdravotná sestra*. V praxi sa totiž stáva, že aj pre nich sa používa oslovenie *sestra* alebo *sestrička*. Tak ako k slovu *sestra* patrí slovo *brat*, tak aj k dvojslovnému pomenovaniu *zdravotná sestra* vytvorilo sa označenie *zdravotný brat*. Slovné spojenie *zdravotný brat* sa (pri hesle *brat*) zaradilo aj do Krátkeho slovníka slovenského jazyka (od 3. vydania z r. 1997) s výkladom „stredný zdravotnícky pracovník; ošetrovateľ“ a uvádza sa aj v 1. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka z r. 2006. Dokladové spojenie *zdravotný brat* sa doplnilo aj pri prídavnom mene *zdravotný* vo význame „súvisiaci so starostlivosťou o zdravie“. Do citovaných slovníkov sa slovné spojenie *zdravotný brat* dostalo na základe toho, že sa začalo uplatňovať v jazykovej praxi.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 7, 13. februára, s. 19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300